

AKADEMIA GÓRNICZO-HUTNICZA IM. STANISŁAWA STASZICA W KRAKOWIE
WYDZIAŁ HUMANISTYCZNY

Praca dyplomowa

*Czy w społeczeństwie dychotomicznym płciowo jest możliwość
akceptacji niebinarności płciowej?*

Badania świadomości respondentów w kwestii projektowania pytań o płeć.

*In a gender-dichotomous society, is it possible to accept gender non-
binary?*

Research of respondents' awareness of designing questions about gender.

Autor:
Kierunek studiów:
Opiekun pracy:

Magdalena Maria Daniec
Informatyka Społeczna
dr hab. Maria Nawojczyk

Kraków, 2021

Spis treści:

Wstęp.....	5
Postrzeganie płci - kontekst kulturowy	8
Różnice w postrzeganiu płci na świecie	10
Postrzeganie płci w Polsce	12
Życie osób transpłciowych, niebinarnych i interpłciowych w Polsce	15
Analiza dostępnych metryczek zawierających pytanie o płeć	23
Opis wybranych metryczek	23
Wnioski po analizie dostępnych metryczek w kontekście postrzegania płci	34
Konstrukcja pytań o płeć w metryczce z myślą o osobach transpłciowych i niebinarnych.....	38
Konstrukcja badań	38
Konstrukcja pytań o płeć na podstawie wywiadów eksperckich	38
Badanie świadomości o płci wśród respondentów	43
Analiza świadomości badanych w kwestii projektowania pytań o płeć.....	56
Propozycje dalszych badań.....	58
Zakończenie	60
Bibliografia.....	63
Aneks.....	66
Scenariusz wywiadu z kolektywem Zaimki.pl	66
Scenariusz wywiadu z osobami transpłciowymi	66
Kwestionariusz ankiety.....	67

Wstęp

Płeć dla wielu osób jest zagadnieniem naturalnym, nad którym nie trzeba dłużej myśleć. Otacza nas z każdej strony, dotyczy każdej osoby i wielu sytuacji, w których każdy znajdzie się w swoim życiu. Przez lata płeć została zdefiniowana i skategoryzowana w sposób, który pozornie powinien odpowiadać każdej osobie. Proces nadawania płci można ustalić już przy urodzeniu, rozgraniczając biologiczne narządy na dwie kategorie: męską i żeńską. Jednak, jak w każdym sztywnym podziale, z czasem okazuje się, że nie każdy pasuje do którejś z opcji. Takie przypadki jednak przez bycie w mniejszości uznano w większości miejsc na świecie za anomalię, z którą można poradzić sobie jednostkowo. Przez lata badań dowiedziono jednak, że błędem jest dzielenie płci na binarne kategorie, okazało się bowiem, że jest to zjawisko bardzo złożone, którego nie sposób w prosty sposób określić. Osoby interplciowe od zawsze były przykładem tego, że narządy płciowe nie muszą wiązać się z płcią społeczną, co potwierdziły także osoby transpłciowe, natomiast osoby niebinarne pokazały, że płeć nie musi się rozgraniczać jedynie na dwie możliwości przypisane jednej osobie na całe życie.

Płeć w społeczeństwie stała się jednak na tyle ważną cechą człowieka, że obecnie każdy spotyka się z pytaniem o nią na co dzień. Kulturowo determinuje ona zachowanie i wygląd osoby, społeczeństwo przypisuje zachowania i cechy osobowościowe, a także ubrania, fryzury i sposób chodzenia, a nawet mówienia, pasujące do konkretnej płci, najczęściej rozgraniczanej na kategorie kobiece i męskie. Jeśli ktoś nie pasuje do tego schematu, wzbudza w środowisku poczucie zagubienia, może to powodować ciągłe i dogłębne pytania o płeć, a nawet agresję. Informacja o płci jest niezbędna w dokumentach tożsamości, podczas składania aplikacji do pracy, na platformach społecznościowych, a także w badaniach. W wielu z tych miejsc informacja o płci nie jest potrzebna, zjawisko pytania o nią stało się jednak tak naturalne, że mało kto zwraca już na nie uwagę. Problem pojawia się jednak wtedy, gdy tak samo, jak samo pytanie zadaje się bez przemyślenia jego celu, tak samo możliwości odpowiedzi na nie konstruuje się według schematów, które nie są inkluzywne dla każdego. Obecnie wiele pytań o płeć konstruuje się w podobny sposób, dostarczając jedynie dwie opcje wyboru: kobieta lub mężczyzna. Brak opcji dla osoby niebinarnej pokazuje esencjalistyczny

sposób myślenia, a brak możliwości pominięcia pytania wskazuje na zapomnienie o wrażliwości tego tematu, podkreślanej często przez osoby transpłciowe.

Celem mojej pracy jest zauważenie tego problemu i sprawdzenie możliwych rozwiązań. Aby w sposób inkluzywny konstruować pytanie o płeć, musiałam się dowiedzieć, jakie są możliwości kategoryzacji płciowej, która zawiera wszystkie opcje odpowiedzi, a także, w jaki sposób zadawać to pytanie w z wrażliwością na wszelkie reakcje, które temat płci może wywoływać. Dodatkowo chciałam zobaczyć, czy ludzie niezwiązani z tematyką płci i gender będą w stanie samodzielnie zadać inkluzywne pytanie o płeć. Aby to zrobić, zapoznałam się z literaturą opisującą postrzeganie płci na świecie i w Polsce, przeprowadziłam wywiady z osobami niebinarnymi i binarnymi osobami transpłciowymi na temat kategoryzacji, postrzegania i stosunku do płci, a na podstawie tych informacji przeprowadziłam badania ankietowe, by sprawdzić stosunek i świadomość tematyki płci i pytania o płeć u respondentów.

W rozdziale pierwszym poruszam temat społeczeństw binarnych i niebinarnych płciowo. Na podstawie literatury przedstawiam różne podejścia do płci na świecie, a także opisuję, jaki stosunek do tego tematu jest w Polsce. Dodatkowo na podstawie rozmów z osobami transpłciowymi i niebinarnymi przedstawiam problemy, z jakimi mierzą się osoby niebinarne, transpłciowe i interpłciowe w Polsce. W rozdziale drugim dokonuję analizy wybranych przeze mnie metryczek dostępnych w przestrzeni publicznej. Oceniam je pod kątem inkluzywności, ale także dostępności dla użytkownika. Na ich podstawie pokazuję rozwiązania dobre, warte dalszego przemyślenia i potencjalnie problematyczne dla użytkownika, a także przedstawiam dostępność pytań o płeć dla użytkowników cispłciowych i transpłciowych oraz niebinarnych. Rozdział trzeci zawiera przeprowadzone przeze mnie badania, czyli wywiady z osobami niebinarnymi i binarnymi osobami transpłciowymi oraz, przeprowadzone na ich podstawie, badania ankietowe sprawdzające świadomość respondentów w kwestii pytania o płeć. Badaniami ankietowymi sprawdzam wśród respondentów świadomość o wrażliwości pytania o płeć, a także umiejętność konstrukcji inkluzywnego pytania o płeć i znajomość tematu gender. Badania prowadziłam w czasie szczególnym, gdy kwestie nie normatywności stały się orężem w walce politycznej, co z jednej strony sprzyjało polaryzacji postaw a więc i większej otwartości a zarazem większemu tradycjonalizmowi. Dlatego też wyniki moich badań

są bardziej zapisem stanu świadomości badanej grupy w określonym charakterystycznym punkcie czasowym niż odzwierciedleniem ugruntowanych opinii społecznych.

Postrzeganie płci - kontekst kulturowy

“Znane z historii praktyki wykluczania wydają się powtarzać, że każde nowe włączenie niesie ze sobą działania wykluczające” (Oleksy, 2008). Zdanie to potwierdzają słowa Małgorzaty Bieńkowskiej, która mówi, że prawa obywatelskie są respektowane w różnym stopniu w zależności od hierarchii społecznej.

Aby móc mówić o niebinarnym pojęciu płci, trzeba rozgraniczyć płć biologiczną od płci psychologicznej. Pierwsza dotyczy ciała człowieka, jego narządów i hormonów, które można rozgraniczyć na męskie i żeńskie, a także niebinarne możliwości łączenia obu opcji (tab. 1). Biologiczna płć niebinarna jednak jest przez wiele osób pomijana, wspominana jedynie wśród lekarzy i rodzin, które są związane z osobami interplciowymi (Gawlik, Bielska-Brodziak, 2016).

Tab. 1 Model pojęcia płci (biologiczne cechy płciowe). Jest to wersja zmodyfikowana w porównaniu z Ziemińska (2018)

Warstwy/spektra	...KOBIECOŚĆ... Przykłady A	...NIEBINARNOŚĆ... Przykłady B	...MĘSKOŚĆ... Przykłady C
Biologiczne cechy płciowe			
1. CHROMOSOMY PŁCIOWE	...46,XX, 45,X0...	...46,XX/46,XY; 46,XY plus mutacja genu <i>AR</i>47,XXY; 46,XX plus gen <i>SRY</i> ; 46,XY...
2. GONADY	...jajniki...	...gonady jajnikojądrowe, brak gonad...	...jądra...
3. WEWNĘTRZNE NARZĄDY PŁCIOWE	...macica, jajowody...	...połówka macicy i jeden nasieniowód; brak macicy...	...nasieniowody...
4. ZEWNĘTRZNE NARZĄDY PŁCIOWE	...pochwa, łechtaczka, wargi sromowe...	...mikroprącie i pochwa...	...prącie, moszna...
5. WTÓRNE CECHY PŁCIOWE	...rozwinięte piersi, wysoki głos...	...rozwinięte piersi i zarost na twarzy...	...zarost na twarzy, niski głos...

źródło: Ziemińska, 2020, s. 13

Płć psychologiczna natomiast odpowiada zachowaniom i postawom, których różnice zwykle są przypisywane dwóm płciom biologicznym w danym społeczeństwie, takie wzory zachowania nazywane są rolami płciowymi lub społecznymi (Zimbardo, 2004).

Jest to obraz kategoryzacji płciowej w społeczeństwach, które binarnie pojmują płęć, nie musi ona jednak odzwierciedlać dychotomicznego podziału, w środowisku naukowym dostrzeżono to jednak dopiero w drugiej połowie XX wieku. Wcześniej, podobnie, jak często obecnie, w wielu miejscach nie podważano implikacji płci anatomicznej z tożsamością i rolą płciową. Na podstawie płci biologicznej przez lata nabywano określone wzorce zachowań, fryzur i ubioru, które wiązały się z odgrywaniem konkretnych ról w społeczeństwie. Obecnie kanony te uznaje się za naturalne, wiąże się je więc z wrodzonym odzwierciedleniem zachowań i wyglądu konkretnych płci biologicznych (Bojarska, Kłonkowska, 2014). Według Judith Butler płęć kulturowa nie odzwierciedla faktycznej tożsamości, a w sposób performatywny wyraża męską lub kobiecą tożsamość wyuczoną przez lata, sama płęć kulturowa natomiast istnieje i jest tworzona ciągle, przez stale odgrywane role społeczne. Warto dodać, że zarówno płęć biologiczna (tab. 1), jak i płęć psychologiczna (tab. 2) także zakładają istnienie niebinarności, nie powinno się więc myśleć o tym podziale jako dychotomicznym, mimo to w przestrzeni publicznej często zakłada się binarny podział płci biologicznej, uznając niebinarność za anomalię. Elżbieta Pakszys już w 1995 roku pisała o potrzebie uaktualnienia koncepcji płci przez wiązanie jej aspektów biologicznych i kulturowych.

Tab. 2 Model pojęcia płci (psycho-społeczne cechy płciowe). Jest to wersja zmodyfikowana w porównaniu z Ziemińska (2018)

Warstwy/spektra	...KOBIECOŚĆ... Przykłady A	...NIEBINARNOŚĆ... Przykłady B	...MĘSKOŚĆ... Przykłady C
Psycho-społeczne cechy płciowe			
6. TOŻSAMOŚĆ PŁCIOWA	...kobieta...	ani kobieta, ani mężczyzna; i kobieta, i mężczyzna; brak tożsamości płciowej...	...mężczyzna...
7.PŁĘĆ METRYKALNA	Female F	X, niebinarna (nonbinary), zróżnicowana (divers), O inna (other)...	Male M

źródło: Ziemińska, 2020, s. 13

Obecnie na świecie dominuje binarne pojmowanie płci, pomimo jej biologicznej płynności i różnorodności (Jagger, 2015). Jednak można zauważyć ruchy mające na

celu wyrównanie praw mniejszości poprzez, na przykład wprowadzanie strategii przekraczania binarności. Może się to odbywać na kilka sposobów, jakimi są rozciąganie kategorii kobiecości i męskości, wyparcie kategorii płciowych, rozdrobnienie i akceptacja wielu tożsamości płciowych i wprowadzenie trzeciej kategorii płciowej (Ziemińska, 2020). Każda ze strategii pokazuje różne etapy akceptacji społecznej, ostatnia stanowi praktyczny podział, który można wprowadzić do życia codziennego i administracyjnego jako nie wykluczającą kategoryzację płciową.

Różnice w postrzeganiu płci na świecie

W różnych zakątkach świata pojęcie płci może być odbierane w różny sposób. Niektóre kultury przyjęły binarne podejście do płci, wykluczając możliwość przyjęcia niebinarności lub uznając ją za anomalię, inne natomiast uznają ją za normę. Historycznym przykładem niebinarności w kulturze greckiej, pojawiającym się często w literaturze jest Hermafrodytos, od którego imienia powstało słowo określające interpłciowość (Bojarska, Kłonkowska, 2014). Był to mitologiczny bóg, który w wyniku miłości nimfy został z nią połączony na zawsze, w jednym ciele mieściły się więc dwie płci. Przedstawiany był jako mężczyzna z piersiami, posiadał więc zarówno atrybuty męskie, jak i żeńskie (Ziemińska, 2020). Katarzyna Bojarska i Anna M. Kłonkowska w publikacji „Psychospołeczne, prawne i medyczne aspekty transpłciowości” wspominają o podobnie przedstawianej postaci boga Nilu Nu-Hapi, a także wróżbity Terezjasza, który w czasie swojego życia zmienił płeć na żeńską.

Obecnie przykładem akceptowanej niebinarności na świecie są hidźry (hijras), które funkcjonują jako trzecia płeć w Indiach. Renata Ziemińska przedstawia je jako przykład osób niebinarnych w dzisiejszych kulturach nie-zachodnich. Hidźry to osoby urodzone w ciele męskim lub interseksualnym, odgrywające osobną niż męska lub żeńska rolę. Hidźry stawiane są na równi z innymi płciami w tej kulturze, natomiast przykładem wywyższenia osób niebinarnych w społeczeństwie są osadzeni wśród rdzennych ludów w Ameryce ludzie o dwóch duszach (two-spirit). W społeczeństwie albańskim oferuje się kobietom wszystkie prawa przysługujące mężczyznom jedynie wtedy, gdy przyjmą męską rolę, nazywając je zaprzysiężonymi dziewicami, co, mimo patriarchalnego postrzegania świata, daje przyzwolenie na zmianę płci (Bojarska, Kłonkowska, 2014).

Obecnie w niektórych państwach można zauważyć ruch emancypacyjny, który zaczął się dzięki podziałowi płci na biologiczną i kulturową. Początki tego podziału Ziemińska zauważa już w 1968 roku w książce Roberta Stollera *Sex and Gender*, w której to rozróżnienie powstało, aby opisać osoby transpłciowe. Obecnie pojęcie płci kulturowej zostało poszerzone o wszystkie niebiologiczne cechy płciowe. Takie nazewnictwo nie przyjęło się w językach romańskich, w których słowa sex i gender są opisywane jednym słowem (Braidotti, Butler, 1994). Jest to problem, z którym obecnie mierzy się wiele języków, w tym polski, wymaga bowiem nowego nazewnictwa zjawiska, które nie dotyczy większości społeczeństwa.

Pomimo istnienia miejsc akceptujących niebinarność od wieków, w historycznie dychotomicznej Europie dopiero zaczyna się zauważać ten problem. Niektóre kraje Unii Europejskiej oraz Stany Zjednoczone wprowadzają strategie mające wpływać na demokratyzację płci (Zadykowicz, 2012). Już w 1998 roku Parlament Europejski podjął temat regulacji dowodów osobistych osób transpłciowych (Bieńkowska, 2013). Unia Europejska promowała w broszurze informacyjnej wprowadzanie języka neutralnego płciowo, który nie dyskryminuje, nie poniża ani nie sugeruje wyższości płci ((Broszura informacyjna UE na temat języka neutralnego płciowo wydana 19 maja 2008 r. zawierająca wytyczne dla poszczególnych języków). Pionierem w tej kwestii jest Belgia, w której w 1994 roku wprowadzono obowiązek zróżnicowania nazw zawodów w oficjalnych dokumentach, aby forma męska nie była uznawana za neutralną. W Niemczech natomiast jako w pierwszym państwie w Europie wprowadzono w 2013 roku możliwość zaznaczenia w dokumentach tożsamości przez osoby niebinarne trzeciej opcji płci. Oba państwa obrazują różne strategie przekraczania binarności w społeczeństwie, Belgia przedstawia rozszerzanie pojęcia kobiety i mężczyzny, natomiast Niemcy wprowadzenie trzeciej kategorii płciowej (Ziemińska, 2020).

W wielu miejscach świata obecnie jednak wciąż płęć jest postrzegana w sposób binarny (Bojarska, Kłonkowska, 2014). Ziemińska przywołuje jako przykład historię hiszpańskiej biegaczki, która po przeprowadzeniu testu chromosomowego, została zdyskwalifikowana z zawodów, ponieważ okazało się, że ma ona typowe dla mężczyzn chromosomy. Zarówno metrykalnie, jak i tożsamościowo była kobietą, jednak biologicznie okazała się osobą interpłciową (Patino, 2005). Ta sytuacja obrazuje

sprzeczność binarnego myślenia o płci z rzeczywistością, nie było bowiem możliwe pozwolenie jej na branie udział w zawodach jako kobieta, ale nie była także wystarczająco męska, aby można było pozwolić jej na startowanie wśród mężczyzn. Binarne rozgraniczenie płci wykluczyło ją ze świata sportu.

Postrzeganie płci w Polsce

W Polsce obecnie pod względem prawnym i administracyjnym istnieje jedynie binarne pojmowanie płci. Dopuszcza się możliwość zmiany płci w dokumentach tożsamości, jednak opcje są tylko dwie (kobieta lub mężczyzna), a więc osoby niebinarne są wykluczane. Sama dostępność zmiany płci stała się dodatkowo z czasem trudniejsza, do 1989 roku istniała możliwość sprostowania aktu urodzenia administracyjnie, obecnie możliwe jest to jedynie w trybie postępowania cywilnego prowadzącego do korekty aktu urodzenia, a więc stroną w rozprawie są rodzice osoby transpłciowej (Bieńkowska, 2013). Prowadzi to do niepotrzebnych trudności, ponieważ osoba transpłciowa jest zmuszona pozwać swoich rodziców, co często jest bardzo trudne emocjonalnie, a nawet może prowadzić do konfliktów rodzinnych. Jeśli rodzice nie są pogodzeni z tranzycją swojego dziecka mogą też odraczać sprawę prawnej zmiany płci lub próbować jej sądownie zapobiec. Bieńkowska wspomina także o osobie transpłciowej, która w 1964 roku miała możliwość w Polsce sprostowania aktu urodzenia, podkreślając progresywność Polski w czasach, w których wiele państw europejskich nie chroniło prawnie takich osób. Mówi także o wyroku Sądu Najwyższego w 1978 roku, który stworzył możliwość prawnej zmiany płci. Porównanie tych lat z obecnymi podkreśla zmianę w akceptowaniu przez polskie prawo osób transpłciowych. Dodatkowym problemem jest brak jasnego momentu, w którym możliwa jest prawna korekta płci, zwykle wymagana jest do tego terapia hormonalna, kiedy w innych państwach dąży się do tego, aby miała wystarczyć opinia psychologa (Bodnar, 2010). Osoby transpłciowe preferują drugą opcję, ponieważ jest wystarczająca, aby ocenić, czy osoba faktycznie kwalifikuje się do prawnej zmiany płci, wymagany jest bowiem szereg badań wykluczających inne zaburzenia mogące powodować na przykład dysfориę płciową, która zwykle jest podstawą opinii psychologicznej, jednocześnie nie wymaga kosztownej terapii hormonalnej, na którą nie każda osoba transpłciowa może sobie pozwolić, a nawet potrzebować. Wymagany stopień tranzycji, który umożliwia prawną zmianę płci może być jednak różny, zależy to od seksuologa, który wydaje opinię

lekarską. Czasem wystarczy rozmowa z psychologiem i niezbędne badania, są jednak przypadki, w których, aby móc skierować sprawę do sądu, wymaga się, na przykład, od mężczyzny transpłciowego poddania się zabiegowi mastektomii (usunięcia piersi). Przez to, że taki zabieg jest przeprowadzony przed orzeczeniem sądu, nie jest refundowany ze środków NFZ, co byłoby możliwe po uzyskaniu orzeczenia o konieczności korekty aktu urodzenia. Dodatkowo, usunięcie gonad mężczyzny transpłciowego nie jest możliwe bez wyroku sądu, jeśli jednak do skierowania sprawy wymaga się przeprowadzania terapii hormonalnej, zwiększa się ryzyko zachorowania na raka. Taka osoba będzie musiała przyjmować męskie hormony przez cały czas trwania sprawy, jednocześnie nie mogąc jeszcze wykonać zabiegu, który jest niezbędny do prowadzenia terapii hormonalnej w sposób bezpieczny (Dynarski, Grodzka, Podobińska 2010). Pomijając paradoksy wynikające z takich praktyk, powinno się zauważyć, że nie każda osoba transpłciowa będzie chciała lub mogła podjąć się zabiegu lub terapii hormonalnej, prawna zmiana płci może być jednak niezbędna dla jej zdrowia psychicznego. Podczas gdy Unia Europejska promuje progres w pojmowaniu płci, w Polsce można zauważyć regres i kierowanie się ku binarności oraz wprowadzanie trudności prawnej zmiany płci dla binarnych osób transpłciowych.

Mówiąc o pojmowaniu płci warto zwrócić uwagę na traktowanie interpłciowych niemowląt. W Polsce stosuje się zabiegi normalizujące na niemowlętach, które mają na celu wprowadzenie wyglądu zewnętrznego jednej płci (Bojarska, Kłonkowska, 2014). Takie działania w pełni pokazują binarne rozgraniczenie płci, osoby interpłciowe uznawane są bowiem za anomalię, którą należy naprowadzić na jedną z dwóch możliwości, co może wynikać także z polskiego prawa. Jeśli dziecku musi zostać prawnie przypisana jedna z dwóch płci, przypadek osoby interpłciowej staje się problematyczny (Gawlik, Bielska-Brodziak, 2016). Prawne zmiany w tym przypadku mogą się jednak nie zgadzać z tymi, które proponują osoby niebinarne. Wprowadzenie trzeciej kategorii płciowej mogłoby bowiem prowadzić do automatycznego przypisywania jej wszystkim osobom interpłciowym, kiedy jedynie 27% z nich określa się jako osoby niebinarne (Ziemińska, 2020).

Ziemińska przywołuje przykład generała Kazimierza Pułaskiego, którego badane szczątki wykazały, że jest genetycznie i hormonalnie kobiety. Zauważa, że odbiór społeczny na tę informację wskazuje na silnie binarne pojmowanie płci w kulturze.

Pomijanie takich aspektów płci jak transpłciowość, niebinarność czy interpłciowość jest przykładem liberalnego obywatelstwa, czyli faworyzowania i podtrzymywania poglądów grupy dominującej, w tym przypadku binarnych osób cispłciowych (Majka, 2012). Takie zjawisko prowadzi do utrzymywania obecnego stanu rzeczy, a w kontekście płci, uznawania binarności jako wartość uniwersalną. Bieńkowska podkreśla, że spychając płęć do sfery prywatnej, nakazuje się tym samym milczenie w sferze publicznej. Iza Desperak mówi o powolnym procesie wychodzenia z tego impasu poprzez nauczanie o kwestiach gender, wprowadzenie standardów metodologicznych, które są inkluzywne, a także uwzględnienie płci także w badaniach nie bezpośrednio jej dotyczących. Dodaje jednak, że dopóki ten problem uznawany jest przez polityków, a więc osoby decyzyjne w państwie, jako cudzy, proces zmian staje się jeszcze wolniejszy.

Język polski wielu osobom niebinarnym sprawia trudność, ponieważ nie jest dostosowany do naturalnego tworzenia form nie nacechowanych płciowo. Wynikać może to z wielu rzeczy, jednak widać analogię niebinarnej formy do używanej naturalnie formy żeńskiej. Istnieje bowiem widoczna asymetria formy męskiej i żeńskiej w dyskursie publicznym (Rejter, 2013). Według Agaty Zadykiewicz powodem tego jest odzwierciedlenie statusu danej płci w społeczeństwie, Karwatowska i Szpyra-Kozłowska nazywają to zjawisko asymetrią rodzajowo-płciową, dodając, że jest to łagodniejsze określenie seksizmu językowego. Potwierdzają to słowa Marka Łazińskiego, który mówi o używaniu męskich nazw zawodów, w których mężczyźni stanowią większość, a co za tym idzie, dana grupa posiada wysoki status. Uznając formę męską za neutralną płciowo, przyzwyczajają się inne płci do językowej niewidzialności, a co za tym idzie, kreuje się treści skierowane do męskiego odbiorcy (Szpyra-Kozłowska, Winiarczyk, 2012). Artur Rejter podkreśla, że szczególnie w przestrzeni urzędowej, popularno naukowej i dydaktycznej władza płci jest widoczna, co jest sprzeczne ze zmianami społeczno-kulturowymi. Jeśli język odzwierciedla status społeczny danej grupy, brak widocznych w przestrzeni publicznej możliwości językowych dla osób niebinarnych przedstawia smutny obraz ekskluzywności niebinarności w Polsce. Istnieją różne formy niebinarne, które są chętnie używane przez osoby świadome o ich istnieniu, rzadko kiedy można jednak zobaczyć je w przestrzeni publicznej.

Życie osób transpłciowych, niebinarnych i interpłciowych w Polsce

“Osoby interseksualne są żywym zaprzeczeniem tezy, zgodnie z którą płeć anatomiczna miałyby być bezwzględnie rozłącznym zjawiskiem dychotomicznym. Osoby transpłciowe są żywym zaprzeczeniem tezy, jakoby płeć anatomiczna, tożsamość płciowa oraz odgrywana w społeczeństwie rola płciowa musiały bezwzględnie wzajemnie się implikować. Mimo to różnorodność płciowa w kulturze zachodniej nadal jest patologizowana.” (Bojarska, Kłunkowska 2014, s. 76)

Esencjalistyczny, a więc tradycyjny sposób myślenia o płci mówił, że osoby transpłciowe i niebinarne stanowią anomalię (Bojarska, Kłunkowska 2014). Obecnie są to zjawiska rozpoznane przez psychologów za naturalne (Richards, 2016). Wiele osób ciągle postrzega transpłciowość w sposób binarny, istnieje jednak spektrum transpłciowości, przedstawia bowiem wszystkie osoby, których płeć nie jest zgodna z przypisaną przy urodzeniu. Transpłciowość zawiera więc wiele pojęć płci, zarówno binarne, niebinarne, płynne, a nawet apłciowe. Akceptując transpłciowość, zakłada się, że płeć społeczna może się zmieniać i rozwijać na przestrzeni czasu (Bojarska, Kłunkowska 2014). Niebinarność zakłada natomiast wszelkie inne możliwości płciowe niż kobieta lub mężczyzna, osoby niebinarne mogą więc identyfikować się jako osobna płeć, płeć ani kobieca ani męska, konfiguracje płci męskiej, żeńskiej lub niebinarnej w czasie, a także brak tożsamości płciowej (Richards, 2016). Tożsamość niebinarna zawiera się w definicji transpłciowości, jednak 15% osób niebinarnych nie czuje się wystarczająco transpłciowe, aby określać się w taki sposób (Valentine, 2016). Pokazuje to brak inkluzywności w nazewnictwie i hermetyczność środowiska, nawet między osobami LGBT+.

Wartą do zauważenia w rozmowie o płci grupą są osoby interpłciowe, które posiadają częściowo męskie lub żeńskie cechy płci biologicznej, lub nie są one ani żeńskie ani męskie (Fausto-Sterling, 2000). Osoby interpłciowe w Polsce także są spychane na margines społeczny, w tym przypadku jednak decyzje dotyczące ich płci są dokonywane bez wyraźnego schematu postępowania. Często niemowlę jest operowane, aby płeć pasowała do tej wybranej przez lekarza na podstawie stopnia maskulinizacji lub feminizacji narządów płciowych. Badania na kilkunastu osobach interpłciowych w wieku 17-26, na których przeprowadzono korektę płci pokazały, że płeć, która zostaje

przypisana przy urodzeniu jest losowa i nie musi zgadzać się z tą, którą osoba faktycznie odczuwa. Dwie z 19 osób miało inną tożsamość płciową niż przypisaną, wszystkie dziewczynki natomiast nie wykazywały zainteresowania aktywnością seksualną (Szarras-Czapnik, Lew-Starowicz, Zucker, 2007). Ziemińska uważa, że nie wynika to z ich braku preferencji, a z traumy i dysforii płciowej. Jedynie trzy kobiety nie wykazywały zachowań neurotycznych lub dysforii. Pokazuje to, że płeć nie jest zależna od wyglądu i maskulinizacji narządów płciowych, co potwierdza istnienie osób transpłciowych i niebinarnych. Większe badania sprawdzające zadowolenie osób interpłciowych z płci metrykalnej pokazały, że aż 25% badanych nie było zadowolonych z płci przypisanej przy urodzeniu, dodatkowo już 26% osób nie było pewnych swojej przynależności do płci, a 27% identyfikowało się jako osoby niebinarne (Schweizer, 2014). Jest to ogromna liczba osób, których płeć nie została poprawnie zidentyfikowana. Takie sytuacje powodują protesty organizowane przez osoby interpłciowe, domagając się zakazu zabiegów korekty płci bez świadomej zgody pacjenta (Ghattas, 2015). Czasem jednak brak działania także może prowadzić do trudnych sytuacji, jak na przykład odroczenie usunięcia gonad u dziewczynki, które doprowadziło do maskulinizacji jej wyglądu (Bajszczak, 2013). W tym przypadku dziecko było świadome swojej płci i chciało dokonać korekty, jednak nie zdecydowano się na nią, pozostawiając dziewczynkę z konsekwencjami decyzji. Jest to niezrozumiałe, szczególnie przywołując historie zabiegów dokonywanych na niemowlętach, u których nie sposób poznać faktycznej płci. Istnieją więc przypadki niechcianych zabiegów, przeprowadzanych bez zgody dziecka, a także odraczania zabiegów, których dziecko potrzebuje i wyraża chęć ich przeprowadzenia. Ziemińska mówi o swoim podejrzeniu, że tak skrajne potrzeby mogą być powodem, dla którego środowisko medyczne nie zakazuje przeprowadzania zabiegów korekty płciowej na niemowlętach, lecz problemem może być także traktowanie takich przypadków za jednostkowe anomalie, co sprawia, że nie ma widocznej zmiany w dyskursie publicznym i świadomości ludzi o codzienności osób interpłciowych, a co za tym idzie nie dostrzega się potrzeby zmiany kryterium przypisania płci metrykalnej (Gawlik, Bielska-Brodziak, 2016). Sam fakt przeprowadzania takich zabiegów jest bowiem powodowany uznaniem przez społeczeństwo jedynie dwóch płci, co stawia lekarza przed niemożliwym wyborem przypisania którejś z nich dziecku, które nie spełnia standardowych kryteriów (Ziemińska, 2020).

Rozmowa z osobami niebinarnymi i transpłciowymi, a także przegląd literatury i wywiad Jacka Żakowskiego z Martą Fidlerowicz pokazały mi codzienne problemy osób niebinarnych i transpłciowych, często są to sytuacje, które dla osób cisplciowych są niezauważalne. Głównym problemem jest samodzielne przypisywanie płci przez rozmówcę, bez pytania o faktyczną płeć osoby. Najczęściej naturalnym odruchem wielu ludzi jest wybranie formy, w jakiej będą mówić do rozmówcy na podstawie jego wyglądu, jednak nie wszystkie osoby transpłciowe i niebinarne chcą w dużym stopniu zmieniać swój wygląd zewnętrzny, ta decyzja może być spowodowana przez wiele czynników. Niektóre osoby nie czują takiej potrzeby lub przyzwyczyły się do swojego wyglądu i nie przeszkadza im on, a jedynie forma, w jakiej inni zwracają się do nich. Inne nie mają możliwości zmiany swojego wyglądu, powodem może być brak pieniędzy na nowe ubrania i bardzo kosztowne operacje, strach lub duże prawdopodobieństwo komplikacji pooperacyjnych, a także wiek osoby i brak zgody rodziców na zmiany w wyglądzie. Są także osoby, które nie czują się komfortowo w nowych ubraniach, aż ich ciało nie zacznie wyglądać dla nich satysfakcjonująco. Powody mogą być także inne, jednak żadne z nich nie dyskredytują faktycznej płci danej osoby. Przez to wiele osób niebinarnych i transpłciowych prosi o nazywanie ich innym imieniem, niż ten w dowodzie. Niestety w wielu miejscach taka prośba nie będzie zaakceptowana.

W wywiadzie z Jackiem Żakowskim, Marta Fidlerowicz opisuje życie osoby niebinarnej z perspektywy mieszkania w neutralnym i stosunkowo bezpiecznym miejscu. Mówi, że o samej definicji i wyglądzie niebinarności może decydować właśnie miejsce zamieszkania. W środowisku, które nie rozumie potrzeb osób transpłciowych i niebinarnych, sama deklaracja bycia w tej grupie jest wyzwaniem. Wtedy można nie zastanawiać się dogłębnie nad swoją własną płcią, a walcząc, skupiać się jedynie na dostępnych możliwościach. Sama Marta mówi, że kiedy była w Polsce w związku z kobietą, uważała się za kobietę, bo już samo bycie osobą homoseksualną było wystarczającą walką. Obecnie, mieszkając w akceptującym państwie, pracując w takim samym miejscu, była w stanie dostrzec swoje potrzeby. Dodatkowym problemem przedstawionym przez Martę jest presja społeczna pasowania do binarnej roli płciowej. Jeśli osoba nie mieści się w standardowych schematach, prowadzi to do ciągłych spojrzeń obcych ludzi, uprzedzenia, a czasem pytań o płeć, co potencjalnie jest pozytywne, ale też męczące, odpowiedź na takie pytania i edukacja nieznanym nie

powinna być rolą osoby niebinarnej. Na każdym kroku osoba niebinarna musi spotykać się z próbą przypisania jej do jednej z binarnych ról, są osoby, jak Marta, które nie zwracają na to uwagi, a nawet je to bawi, jak jednak podkreśla, na co dzień żyje ona w bezpiecznym środowisku, możliwe, że od tego zależy reakcja osoby na takie działania. Podkreśla też, że w niektórych sytuacjach osobom genderfluid jest łatwiej niż binarnym osobom transpłciowym, ponieważ ostatni mają konkretny cel płciowy, do którego dążą, a na dotarciu do niego często stawiane są przeszkody. Marcie opis płci nie przeszkadza, często stara się bawić ze stereotypami i przekraczać granice płci, jednak nie ma potrzeby prawnej lub medycznej zmiany płci. Nie jest to jednak obraz każdej osoby niebinarnej, ponieważ istnieją osoby mające także takie potrzeby. Marta kończy wywiad podsumowaniem, że najlepszym rozwiązaniem problemów osób niebinarnych jest rozmowa, uświadamianie o niebinarności płci i dochodzenie do wspólnych rozwiązań.

Bieńkowska wspomina o inicjatywie Fundacji Trans-Fuzja, wspierającej osoby transpłciowe, z pomysłem na rozwiązanie problemu legitymacji dowodem osobistym przez osoby transpłciowe, które nie uaktualniły zdjęcia lub spotykają się z niezrozumieniem ich płci podczas okazywania dowodu. Pomysłem była produkcja dokumentu nazwanego Trans-Kartą, która miała zawierać zdjęcia osoby przed tranzycją i obecne, dzięki której osoby transpłciowe nie musiałyby tłumaczyć swojej sytuacji, a wystarczyłoby okazać powyższą kartę. Pomysł początkowo był wspierany przez Rzecznika Praw Obywatelskich, jednak okazało się, że Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracyjnych nie było chętne do rozpowszechnienia informacji o takim dokumencie. Obecnie karty są wydawane przez Fundację Trans-Fuzja, jednak nie mają pokrycia administracyjnego, prawdopodobnie przez to i przez nieprzychylny podejście osób transpłciowych do pokazywania swojego wyglądu przed tranzycją, Trans-Karta zostało wydanych bardzo niewiele. Nawet jeśli byłby to dokument akceptowany przez prawo, nie wiadomo, czy osoby transpłciowe byłyby chętne do korzystania z niego.

Zaakceptowanie nowego imienia w szkole, bez zmiany prawnej, w dużej mierze zależy od dobrej woli dyrektora placówki. W dokumentach i dzienniku szkolnym dziecko musi być zapisane imieniem prawnym, jednak poza prawnymi dokumentami można zwracać się do niego inaczej. Istnieją w Polsce szkoły, które, o ile jest to możliwe, zmieniają imię dziecka na to, które preferuje. Takie przypadki to na przykład czytanie listy

obecności, zwracanie się do dziecka podczas lekcji, tłumaczenie innym uczniom, w jaki sposób zwracać się do osoby transpłciowej lub niebinarnej. Istnieje możliwość zamówienia szkolenia dla kadry pedagogicznej i uczniów w sprawie transpłciowości. Badania przeprowadzone przez fundację, która zajmuje się takimi szkoleniami wskazują, że w szkołach, które zdecydowały się na taki krok nie ma zauważalnej dyskryminacji dzieci transpłciowych (Transpłciowa młodzież w polskiej szkole. Raport z badań, 2016). Takie działania zależą jednak jedynie od chęci i wiedzy dyrektora i kadry szkolnej, o ile istnieją przypadki szkół, w których takie działania są podejmowane, najczęściej dyrekcja kieruje się jedynie danymi z prawnych dokumentów, mówiąc, że nie jest w stanie nic z tym zrobić. Może to być spowodowane zarówno niewiedzą, niechęcią do podjęcia działań, a także strachem.

Tab. 3 Działania podejmowane przez dyrektorów w opinii ankietowanych uczniów

Lp.	Kategorie odpowiedzi	Ogółem	
		Liczba N=198	%
1.	Nie podejmują działań	85	42,9
2.	Miła atmosfera w szkole	59	29,8
3.	Zyczliwość dla uczniów	54	27,3
4.	Rozmowy	54	27,3
5.	Tolerancja	44	22,2
6.	Inne	3	1,5

N = Liczba ankietowanych uczniów ogółem.

źródło: Brzuszkiewicz, 2014, s. 296

Badania sprawdzające działania podejmowane przez nauczycieli, aby przeciwdziałać sytuacjom stresowym w szkole pokazują, że według aż 42% uczniów nauczyciele nie podejmują żadnych działań, a tylko 22% uczniów uważa, że zwraca się uwagę na panującą w szkole tolerancję (tab. 3). Fakt, że działania wprowadzające i promujące tolerancję znajdują się na przedostatnim miejscu pokazuje brak świadomości lub chęci podejmowania tematu. Co więcej, aż 66% uczniów nie czuje, aby szkoła podejmowała inicjatywy mające na celu zmniejszenie stresu uczniów (tab. 4). W przypadku tych badań przedstawiony obraz szkoły, w której prawie połowa uczniów nie czuje, aby opiekunowie przeciwdziałali sytuacjom stresowym, a ponad połowa nie widzi inicjatywy szkoły w tym temacie pokazuje, że nawet bez dodatkowego aspektu bycia dzieckiem transpłciowym lub niebinarnym, może być to trudny okres w życiu.

Tab. 4 Podejmowanie inicjatyw przez szkołę w opinii ankietowanych

Lp.	Kategorie odpowiedzi	Ogółem	
		Liczba N=198	%
1.	Nie	132	66,7
2.	Tak	66	33,3
	Ogółem	198	100,0

N = Liczba ankietowanych uczniów ogółem.

źródło: Brzuszkiewicz, 2014, s. 300

Nauczyciele podczas studiów pedagogicznych nie są uczeni o problemach i potrzebach uczniów transpłciowych i niebinarnych (Transpłciowa młodzież w polskiej szkole. Raport z badań, 2016). Wiedzę muszą więc czerpać z dodatkowych źródeł, po które sięgają najczęściej dopiero wtedy, kiedy w placówce, w której pracują pojawi się taki uczeń. Działania, które wtedy podejmują nie są przemyślane, a dostosowywane do rozwijającej się sytuacji.

Na uczelniach wyższych problem wygląda podobnie, jak w szkołach, jednak przedstawianie się nowym prowadzącym zajęć, prośbę o zapamiętanie innego imienia i tłumaczenie swojej historii trzeba powtarzać częściej, ponieważ co semestr zajęcia się zmieniają. Problem z prawnym imieniem ukazał się także podczas zajęć online, ponieważ na niektórych uczelniach konta do platform e-learningowych zakładane były przez uczelniany sekretariat, a nie przez studentów. W takim przypadku imię, którym osoba chce się posługiwać nie mogło być dodane, dopóki sekretariat nie wyraził na to zgody, często nie stawało się to w ogóle. Takie sytuacje prowadzą do niepotrzebnego stresu, który łatwo można wyeliminować, szczególnie, jeśli osoba znana jest ze swojego preferowanego imienia i wprowadzanie imienia z dowodu jedynie dezorientuje. O tym problemie dowiedziałam się podczas rozmowy z osobami transpłciowymi, na uczelni, w której zdarzył się taki problem istnieje koło wsparcia osób LGBT+, dzięki któremu obecnie jest już możliwość łatwej zmiany preferowanej formy grzecznościowej.

Dużym problemem dla osób transpłciowych i niebinarnych jest także temat ich pogrzebu. Najczęściej zajmują się nim osoby najbliższe, które niekoniecznie muszą być pogodzone z faktem zmiany płci. Zdarzały się już sytuacje, w których osoba transpłciowa została pochowana w ubraniach niepasujących do jej płci. Problemem

jest też imię, które zostanie zapisane na nagrobku. Można swoje preferencje zawrzeć w testamencie, jednak faktyczny przebieg zdarzeń będzie zależał jedynie od dobrej woli osób organizujących pogrzeb. Często taką osobą nie może być partner zmarłego. Upoważniony prawnie do podejmowania decyzji w takich sytuacjach jest jedynie małżonek. W Polsce jednak ślub mogą wziąć tylko osoby o różnej płci, jeśli więc jest się osobą nie heteroseksualną, albo nie ma się zmienionej prawnie płci, ślub nie jest możliwością. Istnieją przypadki osób, które przeszły tranzycję już po ślubie, przy pełnym wsparciu partnera, jednak ślub musiał zostać unieważniony, ponieważ małżonkowie w dokumentach mieli taką samą płć.

Problem ze zwracaniem się do osób bez pomijania pewnych grup jest widoczny także, na przykład, podczas aplikowania do pracy. Wiele portali ma własne kwestionariusze wstępne, w których należy podać swoją płć, rozumianą jako preferowany sposób zwracania się, a także swoje imię i nazwisko. Wypełnienie takiej ankiety dla osoby transpłciowej jest trudne, ponieważ preferowana forma grzecznościowa będzie sprzeczna z imieniem, które musi podać. Osoba niebinarna czasem może zaznaczyć opcje „Inne” lub „Nie chcę podawać”, a najczęściej nie ma swojej opcji do wyboru. Ten temat poruszyły ze mną osoby niebinarne, wspominając, że spotkały się z kwestionariuszem, którego nie mogły wypełnić w firmie otwarcie wspierającej osoby LGBT+.

Taka sytuacja może zdarzyć się w wielu miejscach, jak na przykład podczas wypełniania metryczki po ankiecie lub badaniach. Wtedy nierzadko wyniki badań mogą być zaburzone, ponieważ nie dając badanemu opcji wyboru prawdziwej płci, nie mamy prawdziwego wglądu na wyniki. Obecnie w większości przypadków nie wiadomo, czy badania przeprowadzane były jedynie na osobach cispłciowych, ponieważ bada się kobiety lub mężczyzn w zamyśle identyfikujących się ze swoją biologiczną płcią. Mając w ankiecie opcję płci kobieta/mężczyzna, osoba niebinarna albo nie skończy badania, albo wybierze płć nieadekwatną do prawdy. Możliwe więc, że wyniki niektórych badań byłyby inne, gdyby wprowadzono do nich osoby niebinarne, albo dano im możliwość zaznaczenia, że przebadano taką osobę. Osoby transpłciowe także mogłyby wnieść wiele nowych informacji, ponieważ najczęściej w dzieciństwie postrzegane są jako płć przeciwna. Można dzięki temu sprawdzić, czy dane tendencje i zachowania istnieją ze względu na płć czy wychowanie dziecka.

Forma pytania metryczkowego wymaga od osoby konstruującej uproszczenia rzeczywistego świata. Często są to podziały umowne, które nie odwzorowują skomplikowanych kwestii w pełni. Takim przykładem jest płeć, której podział na dychotomiczne kategorie jest pozorny (Bojarska, Kłonkowska, 2014). Badacze często podczas wywiadów twarzą w twarz nie pytają o płeć, a określają ją na podstawie wyglądu, zaczynają zauważać problem dychotomicznej kategoryzacji dopiero podczas badania osoby, która nie mieści się w granicach tych kategorii. Dodatkowo większość pytań metryczkowych o płeć konstruowanych jest automatycznie, co w praktyce oznacza brak przemyślenia grupy docelowej i faktycznej potrzeby pytania. Desperak dodaje, że badacze chętni do przełamywania tych schematów muszą się liczyć z trudnościami związanymi z pytaniami o takie rozwiązanie i tłumaczeniem dodatkowych opcji podczas analizy wyników badań. Poza niewiedzą lub automatycznym działaniem badaczy, problemem jest także akceptacja takiej sytuacji przez badanych, którzy przyjmują zamkniętą ilość przedstawionych opcji, nie podważając ich nawet, jeśli żadna z nich nie odpowiada rzeczywistości. Obecnie przemyślane i dogłębne pytania o płeć są zadawane głównie przez badaczy, którzy specjalizują się w temacie płci i gender (Desperak, 2013). Inklusywne pytanie o płeć powinno być zadane niezależnie od tematyki badania, nie można pomijać żadnej z opcji, nawet jeśli badacz skupia się jedynie na konkretnej płci (Brannon, 2002). Według Brannon powinno się przestać szukać różnic między płciami, co jest jedną ze strategii przekraczania binarności, czyli wyparciem kategorii płciowych (Kłonkowska, 2012). Karolina Kwak przywołuje natomiast słowa Allana Guggenbühla, który myśląc o płci w sposób interdyscyplinarny, podkreśla, że istnieją różnice między płciami, przejawiają się między innymi w predyspozycjach, postrzeganiu świata i przeżywaniu emocji. Oba podejścia pokazują, że otwarta rozmowa o płci w środowisku naukowym jest potrzebna, ponieważ tylko to doprowadzi do zadowalających wniosków i konkretnych odpowiedzi. Jak zauważa Desperak: „Jako że ślepa na płeć jest edukacja (także badacze), efektem są ślepe na płeć badania.” Rozwiązaniem tego problemu jest jedynie edukacja i otwarta dyskusja o potrzebach i trudnościach każdej osoby, dzięki czemu będzie można łatwiej doprowadzić do określonych działań dotyczących pytania o płeć, zarówno w badaniach, jak i w codziennym życiu.

Analiza dostępnych metryczek zawierających pytanie o płeć

Metryczki zawierające pytanie o płeć mogą być tworzone ze względu na różne potrzeby, a co za tym idzie nie zawsze projektowane są przez badaczy. Między innymi z tego powodu mogą powstawać błędy lub rozbieżności dotyczące potrzeb osoby konstruującej metryczkę a możliwości wybrania odpowiedniej opcji przez osobę badaną. Jednak możliwość przeoczenia tej kwestii może także dotyczyć badaczy, którzy, na przykład, odrzucają kwestionariusze z pustymi polami na miejsce wpisania płci, nie zastanawiając się nad przyczyną braku definicji w tej kwestii. Może to być spowodowane niewiedzą, ignorowaniem płci jako istotnego czynnika lub metodami doboru badanych. (Desperak, 2013).

Opis wybranych metryczek

Przedstawione metryczki zostały wybrane na podstawie różnych zastosowań pytania o płeć, a także dostępnych opcji odpowiedzi w zależności od sytuacji, w której zastosowano daną metryczkę. W każdym przypadku omawiane są jedynie pytania o płeć.

Analiza metryczek w sytuacjach niezwiązanych z płcią

Ankieta instytutu socjologii Uniwersytetu Wrocławskiego: Społeczne uwarunkowania postaw wobec epidemii koronawirusa:

Proszę zaznaczyć Pan(i) płeć:

1. kobieta
2. mężczyzna

Powyższa ankieta została przeze mnie wybrana, ponieważ jest przykładem najczęściej przeze mnie spotykanych opcji przy pytaniu o płeć. Podstawową kategoryzacją płciową jest podział na kobiety, osoby niebinarne i mężczyzn (Ziemińska, 2020). Możliwość wybrania jedynie dwóch opcji stawia osoby niebinarne przed niemożliwym wyborem. Pomimo, że istnieją osoby, które będą w stanie przypisać sobie więcej cech kobiecych lub męskich, są też osoby, które nie będą mogły tego zrobić.

Rejestracja do platformy Facebook:

Płeć:

- Kobieta
- Mężczyzna
- Ustawienia niestandardowe

Po wybraniu opcji “ustawienia niestandardowe”:

Zaimek:

- Ona: Złóż jej życzenia urodzinowe!
- On: Złóż mu życzenia urodzinowe!
- Oni/one: Złóż mu/jej życzenia urodzinowe!
[Płeć (opcjonalnie)]

Platforma Facebook została przeze mnie wybrana, ponieważ jest znana z bardzo inkluzywnych możliwości przy pytaniu o płeć w stosunku do innych, podobnych platform. Podczas rejestracji do platformy Facebook istnieje możliwość wybrania płci niebinarnej. Jest to jednak ukryte, a nie pokazane użytkownikowi od razu. Wybranie opcji “ustawienia niestandardowe” może nie być intuicyjne dla użytkownika. Takie sformułowanie sugeruje także niestandardowość tego wyboru. Przy wybraniu tej opcji można ręcznie wpisać swoją płeć, co daje możliwość personalizacji. Jako że jest to platforma, a nie ankieta, mnogość wyników nie jest problemem. Ustawienia niestandardowe dają użytkownikowi możliwość wyboru między formą, w jakiej platforma będzie go opisywać. Dostarczenie trzech możliwości jest minimum, w którym większość osób powinna być w stanie wybrać najbardziej pasującą, natomiast opcja trzecia (oni/one), która jest najpopularniejsza w języku angielskim (they/them), w Polsce nie jest jeszcze uznana za taką (według wywiadu z kolektywem Zaimki.pl). Forma ta też nie przejawia się w proponowanym zdaniu (Złóż mu/jej życzenia urodzinowe!). Osoba niebinarna w tym przypadku nie ma możliwości wybrania preferowanej formy zdania, ponieważ każda z nich wskazuje na binarność płci.

Formularz kontaktowy na stronie whitehouse.gov, oficjalnej stronie Białego Domu:

PREFIX [przedrostek]:

Mr. [Pan]

Ms. [Panna]

Mrs. [Pani]

Dr. [Dr]

Mx. [Panx]

Other (please specify) [inne (proszę sprecyzować)]

PRONOUNS [zaimek]:

she/her [ona/jej]

he/him [on/jego]

they/them [oni/ich]

Other [Inne]

Prefer not to share [Wolę nie udostępniać]

Formularz kontaktowy Białego Domu został mi pokazany przez kolektyw Zaimki.pl jako przykład poprawnej konstrukcji pytania o płeć. Powyższy formularz kontaktowy zawiera wszystkie niezbędne informacje w tej sytuacji. Jest to miejsce, w którym można napisać list, na który dostanie się odpowiedź. Forma, w jakiej odpowiedź zostanie napisana zależy od wyboru użytkownika. Jako przedrostek znajdują się trzy podstawowe angielskie formy, a także ogólna forma dla osób niebinarnych (Mx.), która w Polsce także ma swój odpowiednik (Panx). Oprócz tego można samodzielnie wpisać swój preferowany przedrostek, jeśli powyższe opcje nie dostarczają tej możliwości. Możliwość wyboru zaimka może nie być uznana za niezbędną w języku angielskim, jednak w języku polskim jest kluczowym elementem w liście. Podane są trzy podstawowe zaimki i możliwość wybrania opcji “Inne”, która jednak nie umożliwia zapisania konkretnej opcji. Ponownie, w języku angielskim łatwo jest sformułować zdania bez używania zaimków, w polskim formularzu możliwość wyboru formy bezosobowej lub samodzielnej wpisania zaimka po wybraniu tej opcji byłaby preferowana. Udostępniono także możliwość nie udzielania odpowiedzi.

Analiza metryczek w sytuacjach związanych z płcią

Ankieta studentki europeistyki: Polacy a płeć społeczno-kulturowa:

Płeć:

- Kobieta
- Mężczyzna

Powyższa ankieta jest przykładem nieprzemyślanego pytania o płeć. Zawarłam ją w analizie, ponieważ pokazuje stereotypowe myślenie o płci w sytuacji, w której oczekuje

się świadomości płciowej od autorki. Przedstawione opcje w metryczce są podobne do jednego z przykładów w poprzednim punkcie. W tym przypadku jednak dodatkowo istnieje kontekst, w którym dana metryczka została udostępniona. Ma ona sprawdzać stosunek Polaków do płci społeczno-kulturowej, w tytule zaznaczona jest więc świadomość autorki o istnieniu takiej płci, jednak w metryczce zostały użyte stereotypowe opcje, co pokazuje brak przemyślenia tematu i wyklucza osoby, których dana ankieta dotyczy. Autorka wie, że istnieje płeć społeczno-kulturowa, jednocześnie nie wykazuje swojej wiedzy w praktyce. Jest to przykład ankiety, w której danie możliwości zaznaczenia płci niebinarnej może wpłynąć na wynik badania, ponieważ pytania ankietowe nawiązują do środowiska LGBTQ+, a więc płeć użytkownika jest znacząca przy odpowiedziach.

Ankieta dotycząca stereotypów płci udostępniona na portalu [survio.com](https://www.surveymonkey.com):

Podaj swoją płeć:

- Kobieta
- Mężczyzna
- Odpowiedź 3

Powyższą ankietę wybrałam ze względu na zaskakującą opcję dla osób niebinarnych, jest to dla mnie wyjątkowy przykład, który pokazuje, że bez znajomości nazw konkretnych kategorii płciowych, można stworzyć inkluzywne opcje. Ankieta spełnia podstawowe potrzeby jej użytkowników. Osoby niebinarne mogą wybrać najbardziej pasującą odpowiedź. Brak nazwy na opcję niebinarną może być zarówno problematyczny, jak i pozytywny. Nie pokazuje bowiem konkretnej nazwy, co może się kojarzyć z ukrywaniem lub uciekaniem od odpowiedzialności, natomiast taka opcja daje możliwość użytkownikowi przypisania do odpowiedzi swojej płci, co sprawia, że przedstawiona metryczka jest uniwersalna.

Analiza metryczek w ankietach organizacji LGBTQ+

Ankieta współtworzona przez Kampanię Przeciw Homofobii, organizację LAMBDA Warszawa i Centrum Badań nad Uprzedzeniami: Sytuacja społeczna osób LGBTQIA:

Czy jesteś osobą transpłciową lub z transpłciową przeszłością?

Termin transpłciowość jest terminem parasolowym oznaczającym osoby transseksualne, transpłciowe, niebinarne, genderfluid, apłciowe, cross-dresserów i wszystkie te, których płęć nadana przy urodzeniu nie odpowiada ich tożsamości płciowej.

- Tak
- Nie

Ankieta została stworzona w celu zbadania osób LGBTIA, w takim wypadku więc to pytanie jest potrzebne. Wyjaśnienie terminu, o który osoba jest pytana może być bardzo pomocne, ponieważ transpłciowość określa wiele osób, jeśli więc chciano, aby wszystkie te osoby zaznaczyły daną opcję, warto powiedzieć, kogo ma się na myśli mówiąc o osobach transpłciowych. Jest to pytanie intymne, a nie istnieje możliwość jego pominięcia, ale możliwe, że osoby biorące udział w ankiecie są na to przygotowane.

Po wybraniu opcji “Tak”:

Jaka jest twoja płęć odczuwana:

- Kobieta
- Męczyzna
- Osoba niebinarna
- Inna (jaka?)

[miejsce na samodzielne wypełnienie]

Dostępne opcje w tym pytaniu są podstawowymi możliwościami, w których każda osoba powinna móc wypełnić tę ankietę. Wybranie opcji, która kierowała do tego miejsca sugerowało jednak większy wachlarz osób, które powinny dostać to pytanie. Z tego powodu istnieje możliwość wielu pojedynczych odpowiedzi przy wykorzystaniu opcji “Inna”, które mogłyby być przypisane jako osoba niebinarna. W zależności od tego, w jakim celu zadano to pytanie, można było je przypisać jako pytanie drugie, niezależnie od poprzednio wybranej opcji, albo dodać więcej podstawowych możliwości, które były przedstawione jako osoby transpłciowe w pytaniu pierwszym.

Jaka jest Twoja płeć?

- Kobieta
- Mężczyzna
- Inna (jaka?)

[miejsce na samodzielne wypełnienie]

Zastosowano w pytaniu o płeć trzecią opcję, która w środowisku LGBT+ często jest przypisana osobom niebinarnym. W tym przypadku dano możliwość samodzielnego wpisania swojej płci, co sprawia, że osoby, które mogłyby być przypisane do terminu “niebinarność”, mogą opisać swoją płeć z większymi szczegółami, co może prowadzić do wielu różnych wyników. Zostało to prawdopodobnie skonstruowane w ten sposób, ponieważ założono, że osoby niebinarne w pierwszym pytaniu o transpłciowość zaznaczają “Tak”.

Pytanie po wybraniu opcji Inna:

Ze względu na charakter języka polskiego trudno jest zadać niektóre pytania w sposób niesugerujący / nieodnoszący się do płci. W jaki sposób powinniśmy zwracać się do Ciebie w dalszej części kwestionariusza?

- W wersji kobiecej
- W wersji męskiej

Pytanie, w jaki sposób zwracać się do badanego ma na celu możliwość formułowania kolejnych pytań w odpowiedniej formie. W tym przypadku jednak dostarczono jedynie możliwość binarnego wyboru. Tak skonstruowana możliwość odpowiedzi nie jest dobra, szczególnie, że wyświetla się ona jedynie osobom, które nie wybrały binarnych opcji płci. W tym przypadku trzecia opcja, dająca możliwość komfortowego przeczytania pytania przez osoby, które nie używają binarnych form, powinna być dodana. Pytanie to także nie powinno być brane pod uwagę w podsumowaniu badania, ponieważ nie jest ono kompletne, a więc odpowiedzi na nie mogą być nieprawidłowe. Dodatkowo płeć nie zawsze wiąże się z formą, w której osoba chce, aby się do niej zwracać. Możliwość wyboru formy pytań powinna być więc możliwa dla każdego.

Powyzsza ankieta została przeze mnie wybrana jako przykład tego, że pomimo rozbudowanych, inkluzywnych pytań o płeć, konstruowanych przez osoby świadome, może się okazać, że nie każdy będzie w stanie wybrać odpowiadającą opcję. Przez

nieprzemyślaną konstrukcję dalszych pytań w formie męskiej lub żeńskiej, osoby niebinarne zostały wykluczone.

Ankieta prowadzona przez kolektyw Zaimki.pl: Niebinarny spis powszechny: Kolejność możliwych odpowiedzi jest ustawiana losowo, wyświetla się więc za każdym razem inaczej.

Jesteś...

- osobą niebinarną
- osobą cispłciową
- binarną osobą transpłciową

Jest to pytanie, na które każda osoba może udzielić odpowiedzi, możliwe jednak, że nie każdy użytkownik będzie rozumiał przedstawione opcje. Ankieta ta jest skierowana do osób niebinarnych, można więc zakładać, że znają one te sformułowania.

Rys. 1 Pytanie w ankiecie kolektywu Zaimki.pl

4. Jakimi formami mówisz o sobie?

Więcej informacji w zakładce „Zaimki”.

rodzaj męski („byłem zmęczony”)

liczba mnoga, rodzaj niemęskoosobowy („byliśmy zmęczone”)

liczba mnoga, rodzaj neutralny („byliśmy zmęczone”)

rodzaj postpłciowy („byłum zmęczonu”)

liczba mnoga, rodzaj męskoosobowy („byliśmy zmęczeni”)

rodzaj neutralny („byłom zmęczone”)

rodzaj żeński („byłam zmęczona”)

liczba mnoga, rodzaj postpłciowy („bytuśmy zmęczone”)

Jeśli Twojej odpowiedzi nie ma powyżej, możesz ją wpisać tutaj.

źródło: <https://zaimki.pl/spis>

Pytanie, które mogło nie być dobrze zrozumiane posiada link, po którego kliknięciu użytkownik może przeczytać definicję i przykłady form (rys. 1). Dostarczone jest wiele opcji, a także możliwość ręcznego wpisania innej. Przedstawienie przykładu zdania po nazwie formy jest przydatne w szybszym zrozumieniu przez użytkownika dostępnych opcji. Istnieje możliwość wielokrotnego wyboru, jest to jednak zaznaczone jedynie

kształtem miejsca na wybranie opcji i komunikatem przed ankietą. Użytkownik może nie zauważyć tej możliwości.

Rys. 2 Pytanie w ankiecie kolektywu Zaimki.pl

5. Jak chcesz, by mówiono/pisano o Tobie?

Więcej informacji w zakładce „Zaimki”.

☐ ony/jegy („ony jest fajny”, „lubię jegy zwierzątko”)	☐ ono/eno („ono jest fajne”, „lubię eno zwierzątko”)	☐ onx/jex („onx jest fajnx”, „lubię jx zwierzątko”)
☐ ono/fejgo („ono jest fajne”, „lubię jejgo zwierzątko”)	☐ onæ/fæ („onæ jest fajnæ”, „lubię jæ zwierzątko”)	☐ ono/jenu („ono jest fajne”, „lubię jenu zwierzątko”)
☐ ona/fej („ona jest fajna”, „lubię jej zwierzątko”)	☐ on*fje* („on* jest fajn*”, „lubię j* zwierzątko”)	☐ vono/vego („vono jest fajne”, „lubię vego zwierzątko”)
☐ on/a/jego/fej („on/a jest fajny/a”, „lubię jego/fej zwierzątko”)	☐ ono/jeno („ono jest fajne”, „lubię jeno zwierzątko”)	☐ 'n'/je' („'n' jest fajn'”, „lubię je' zwierzątko”)
☐ oni/fich („ony są fajne”, „lubię ich zwierzątko”)	☐ ono/jego („ono jest fajne”, „lubię jego zwierzątko”)	☐ ne/nego („ne jest fajnu”, „lubię nego zwierzątko”)
☐ one/fich („one są fajne”, „lubię ich zwierzątko”)	☐ oni/e/fich („oni/e są fajni/e”, „lubię ich zwierzątko”)	☐ onu/jenu („onu jest fajnu”, „lubię jenu zwierzątko”)
☐ ono/fej („ono jest fajne”, „lubię jej zwierzątko”)	☐ on_/_je_ („on_ jest fajn_”, „lubię j_ zwierzątko”)	☐ onie/fich („onie są fajne”, „lubię ich zwierzątko”)
☐ onø/jeno („onø jest fajnø”, „lubię jo zwierzątko”)	☐ ona/fich („ona są fajne”, „lubię ich zwierzątko”)	☐ onu/jejo („onu jest fajnu”, „lubię jejo zwierzątko”)
☐ on/jego („on jest fajny”, „lubię jego zwierzątko”)	☐ oni/fich („oni są fajni”, „lubię ich zwierzątko”)	

Jeśli Twojej odpowiedzi nie ma powyżej, możesz ją wpisać tutaj.

źródło: <https://zaimki.pl/spis>

Powyższe pytanie także dostarcza możliwość przeczytania definicji i szerszego opisu zagadnienia (rys. 2). Mnogość opcji do wyboru jest jednak przytłaczająca, nawet dla osoby, która zna odpowiedź na to pytanie od razu. Losowa kolejność odpowiedzi w tym przypadku także nie jest pomocna, ponieważ najczęściej wybierane odpowiedzi nie są w miejscu, w którym użytkownik ich intuicyjnie szuka. Danie użytkownikowi możliwości wpisania swojej odpowiedzi pomimo tak wielu możliwości jest zrozumiałe w kontekście pytania. Istnieje możliwość wybrania więcej niż jednej opcji.

Rys. 3 Pytanie w ankiecie kolektywu Zaimki.pl

7. Jakich form grzecznościowych i tytułów chcesz, by używano wobec Ciebie?

- pan
- „per wy” („skądście przyszli”)
- „per ty” (= można „per ty” nawet w oficjalnych sytuacjach)
- panu
- państwo
- pań
- pani

Jeśli Twojej odpowiedzi nie ma powyżej, możesz ją wpisać tutaj.

źródło: <https://zaimki.pl/spis>

Pytanie zawiera kilka opcji, a także możliwość samodzielnego wpisania odpowiedzi (rys. 3). Przy opcjach, które mogą stanowić problem w zrozumieniu zostały dopisane wyjaśnienia. To pytanie także umożliwia wybranie kilku odpowiedzi. W tym przypadku losowość nie jest problematyczna, ponieważ odpowiedzi jest na tyle mało, że łatwo można znaleźć odpowiednią.

Zastosowanie losowej kolejności opcji w pytaniach może być czymś nowym dla użytkownika. Przez to przy zbyt wielu odpowiedziach, może starać się intuicyjnie szukać swojej odpowiedzi w miejscu, w którym zwykle ją znajdował. Użycie losowości jest zakomunikowane na początku ankiety, może być jednak łatwo pominięte, możliwe więc, że warto zaznaczyć to przy pytaniach, aby użytkownik nie był zdezorientowany.

Wybrałam powyższy spis jako przykład inkluzywny, ale bardzo rozbudowanej i często niewygodnej dla użytkownika konstrukcji pytania o płeć. W danym kontekście wszystkie opcje są potrzebne, jednak w sytuacjach, które nie są skierowane jedynie do osób niebinarnych, mnogość opcji może być przytłaczająca.

Analiza metryczki w spisie powszechnym Polski i Kanady

Spis powszechny przez swoją naturę wymaga najbardziej zbliżonych do rzeczywistości danych. Na jego podstawie można zebrać szczegółowe informacje pokazujące stan społeczeństwa w danym czasie. Z tego powodu, jeśli istnieje pytanie o płeć inną niż przypisana przy urodzeniu, niezbędne są przynajmniej trzy opcje odpowiedzi, aby osoby badane mogły odpowiedzieć zgodnie z prawdą. Jest to o tyle ważne, że w

przypadku obu poniższych przykładów odpowiedź nieprawdziwa może wiązać się z karą.

Pytanie o płeć w spisie powszechnym z roku 2021 w Polsce:

Płeć

- mężczyzna
- kobieta

W dostępnych opcjach nie ma możliwości wybrania płci niebinarnej, takie osoby są więc zmuszone do podania nieprawdziwej informacji, ponieważ uczestnictwo w spisie powszechnym jest obowiązkowe. Binarne osoby transpłciowe w tej sytuacji mogą zaznaczyć właściwą odpowiedź, jednak tylko w przypadku prawnej zmiany płci. Przed pytaniem o płeć należy bowiem wpisać swój numer PESEL, na podstawie którego sprawdzane jest, czy płeć zaznaczona jest zgodna z tą wpisaną w numerze. Jeśli nie, nie ma możliwości przejścia do dalszego etapu formularza. Nasuwa się więc pytanie w jakim celu w tym przypadku istnieje pytanie o płeć, skoro informacja ta i tak jest dostępna w numerze PESEL. Brak trzeciej opcji wskazuje na to, że nie jest się pytany o płeć społeczną, a brak możliwości zaznaczenia innej płci niż przypisana prawnie wyklucza także pytanie o płeć przypisaną przy urodzeniu. Dostarczana jest więc informacja o płci prawnej, jednak wydaje się ona zbędna kiedy pytanie poprzedzone jest innym, które dostarcza taką samą odpowiedź. Na chwilę obecną nie wprowadzono zmian umożliwiających zaznaczenie opcji osobom niebinarnym i binarnym osobom transpłciowym przed prawną zmianą płci.

Pytanie o płeć w spisie powszechnym z roku 2021 w Kanadzie:

What was this person's sex at birth? [Jaka była płeć przy urodzeniu tej osoby?]

Sex refers to sex assigned at birth. [Płeć odnosi się do płci przypisanej przy urodzeniu]

- Male [Mężczyzna]
- Female [Kobieta]

What is this person's gender? [Jaka jest płeć tej osoby?]

Refers to current gender which may be different from sex assigned at birth and may be different from what is indicated on legal documents.

[Odnosi się do obecnej płci, która może być różna od płci przypisanej przy urodzeniu i może być różna od informacji w dokumentach prawnych.]

- Male [Mężczyzna]
- Female [Kobieta]
- Or please specify this person's gender: [Lub proszę sprecyzować płeć tej osoby:]

W roku 2021 w Kanadzie podczas konstrukcji spisu powszechnego postanowiono po raz pierwszy zwrócić uwagę na pytanie o płeć. Rozgraniczono pytanie o płeć przypisaną przy urodzeniu i płeć społeczną, a także wytłumaczono to jasno pod przedstawionym pytaniem. Jest to kraj, w którym, tak jak w Polsce, dostępne są jedynie dwie płci przypisane przy urodzeniu, istnieje jednak świadomość, że nie dostarcza to pełnych informacji na ten temat. W pytaniu o płeć społeczną zaznaczono, że może ona być zmieniona prawnie, ale nie musi. Jest to zgodne z ideą spisu powszechnego, ponieważ w ten sposób można sprawdzić prawdziwy obraz obywateli, a nie tylko dane prawne. Poza binarną opcją w tym pytaniu udostępniono także możliwość wpisania płci samodzielnie. Brak łatwej do zaznaczenia opcji niebinarnej nie jest w tym przypadku problemem ze strony użytkownika, może jednak wprowadzić dodatkową pracę podczas analizy danych. Na chwilę obecną spis powszechny nie jest jeszcze zakończony, nie wiadomo więc jaka część populacji Kanady skorzysta z tej opcji, istnieje jednak możliwość, że na podstawie zebranych w tym roku wyników, w kolejnej edycji spisu dostępne będą najczęściej wpisywane indywidualne opcje płci.

Zarówno w Polsce, jak i w Kanadzie prawnie uznaje się binarny podział płci, widać jednak różnice w świadomości, jakie miały osoby projektujące pytania o płeć. W Kanadzie zauważono osoby niebinarne i transpłciowe, pytając o płeć obecną i płeć przypisaną przy urodzeniu, a także dostarczając możliwość wpisania swojej opcji. Dodatkowo określono o jaki rodzaj płci użytkownik jest pytany, a także wyjaśniono dokładnie co oznacza to w praktyce. W Polsce natomiast nie dano możliwości zaznaczenia płci społecznej ani przypisanej przy urodzeniu, przez to osoby niebinarne i binarne osoby transpłciowe przed prawną zmianą płci nie mają możliwości wybrania odpowiedniej opcji, a binarne osoby transpłciowe, które zmieniły prawnie płeć nie będą widoczne, a co za tym idzie, nie będzie możliwości budowania świadomości o osobach transpłciowych na podstawie statystyk. Warto podkreślić, że ostatni spis powszechny w Kanadzie w 2016 roku zawierał pytanie o płeć skonstruowane w taki sam sposób, jak obecnie w Polsce. Różnicą jest jedynie dodatkowa weryfikacja odpowiedzi w Polsce numerem PESEL.

W obu przypadkach pytania były wcześniej udostępnione, aby obywatele mogli się przygotować na to, o co mogą być pytani. Dawało to także możliwość zgłoszenia nieścisłości lub błędów. Niestety dostępne odpowiedzi do pytań udostępnione były przez rząd Kanadyjski, w Polsce widoczne były jedynie zadawane pytania. Przez to Polacy mogli zobaczyć, że będą pytani o płeć, jednak nie było możliwości sprawdzenia dostępności opcji odpowiedzi.

Wnioski po analizie dostępnych metryczek w kontekście postrzegania płci

Wybór rodzajów metryczek stanowił w dużej mierze mój subiektywny obraz rzeczywistości. Były to przykłady najczęściej spotykanych przeze mnie w tych kategoriach propozycji. Na tej podstawie wyciągnęłam dalsze wnioski dotyczące użyteczności dostępnych metryczek w kontekście płci. Wybrane zostały przykłady, w których zbierane są informacje o płci kulturowej. W większości z przypadków konstrukcja metryczki odpowiadała potrzebom sytuacji. Zadane pytanie lub pytania o płeć były niezbędne w danym kontekście, co powinno stanowić podstawę w konstrukcji metryczek. Wyjątek stanowiła ankieta o płci społeczno-kulturowej, w której wykluczono osoby niebinarne w badaniach dotyczących płci.

Dostępność metryczek dla użytkownika cisplciowego

Użytkownik cisplciowy (o płci społeczno-kulturowej zgodnej z płcią metrykalną) może być przez twórców metryczki uznany za jedyną grupę docelową ze względu na brak kontaktu z osobami niebinarnymi (Desperak, 2013). Podobne zjawisko może jednak także powstać w konstrukcji metryczek organizacji LGBT+ w stosunku do osób cisplciowych.

Obie analizowane metryczki organizacji LGBT+ zawierały wiele pytań o płeć, które w znacznym stopniu odbiegały od standardowego pytania, które można zobaczyć w wielu innych sytuacjach. Mnogość pytań i dostępnych odpowiedzi może być zarówno przytłaczająca, jak i edukująca dla osoby, która wcześniej nie spotkała się z podobnymi pytaniami. Przydatne więc w tej sytuacji jest dostarczenie definicji sformułowania, które może być dla użytkownika niezrozumiałe, co zostało zrobione w obu przypadkach poza pierwszym pytaniem w badaniach kolektywu Zaimki.pl. W tych badaniach została

natomiast zastosowana losowa kolejność odpowiedzi, co może być ciekawym rozwiązaniem w kwestii podświadomej hierarchizacji płci, jednak przy zbyt dużej ilości odpowiedzi może być problematyczne i dezorientujące.

Dobrym przykładem tworzenia inkluzywnej metryczki jest formularz kontaktowy Białego Domu. Metryczka w tym przypadku nie przytłaczała mnogością odpowiedzi, wręcz przypominała standardowy formularz, dzięki czemu użytkownik cisplciowy mógł czuć się swobodnie. Pozwalała ona dodatkowo na niezbędny w danym kontekście wybór najodpowiedniejszej opcji dostępny dla osób każdej płci. Opcje binarne znalazły się na samym początku możliwych wyborów, natomiast niebinarne na końcu, warto więc może sprawdzić, w jaki sposób osoby cisplciowe użytkowały by metryczkę ułożoną odwrotnie. Przykład platformy Facebook także pokazuje dostosowanie się do użytkownika cisplciowego, niejako ukrywając niebinarną możliwość wyboru, co może być zarówno komfortowe dla użytkownika, jak i problematyczne ze względu na brak pokazania wszystkich możliwości.

Pozostałe przykłady powinny być dla użytkownika cisplciowego intuicyjne. Są to bowiem najczęściej spotykane formy pytania o płeć. Użytkownik widząc dostępne odpowiedzi, może założyć, że wie jakie jest pytanie.

Dostępność metryczek dla użytkownika niebinarnego

W badaniach związanych z życiem osób LGBT+, kierowanych do tych osób, prowadzonych przez znaną organizację LGBT+, z osób transplciowych około 30% stanowiły osoby niebinarne (Świder, Winiewski, 2017). Nie jest to szacowana wielkość tej społeczności, jednak można zakładać, że tego typu badania mogą pokazywać adekwatny obraz społeczności osób LGBT+ w Polsce.

Przykłady metryczek organizacji LGBT+ były tworzone między innymi z myślą o użytkowniku niebinarnym. Powinny więc być jak najlepiej do niego dostosowane. Pomimo to twórcy badania sprawdzającego sytuację społeczną w środowisku LGBT+ ułożyli ankietę w taki sposób, że wymagano od użytkownika wybrania binarnej formy, w jakiej dalsza część pytań będzie formułowana. Z punktu widzenia użytkownika niebinarnego takie pytanie może stanowić problem. Pomimo dużej ilości na rynku

ankiet zapisanych w formie, która nie odpowiada każdej płci, w takich sytuacjach użytkownik nie ma możliwości wyboru. Dostarczenie wyboru może sprawić, że zwraca się na daną rzecz większą uwagę, a kiedy żadna z opcji nie odpowiada preferowanej formie, efekt może być odwrotny do zamierzonego i użytkownik może mieć negatywne emocje związane z badaniem. Metryczka na platformie Facebook stanowi podobny problem dla użytkownika niebinarnego. Widoczne bowiem są od razu jedynie binarne opcje odpowiedzi, przez co można nie zauważyć innej możliwości. Forma, w jakiej niebinarna możliwość została przedstawiona sprawia wrażenie ukrytej i niestandardowej. Po odnalezieniu opcji niebinarnej dostarczone są jednak podobne możliwości, jak w poprzednio omawianym pytaniu w badaniach. Pomimo trzech opcji, każda wskazuje na binarność płci, co może stawiać osobę niebinarną przed niemożliwym zadaniem.

Ze względu na temat badań w obu przykładach organizacji LGBT+ ankiety zawierały wiele szczegółowych pytań, które zwykle nie powinny być wymagane ze względu na intymność lub niepotrzebne informacje. Znając powód zadania takiego pytania, użytkownik może zgodzić się na jego odpowiedź, jednak jeśli powód jest niejasny, powinna być możliwość pominięcia pytania lub zaznaczenia opcji “wolę nie odpowiadać”, czego zabrakło w obu przypadkach.

W przykładach obu badań organizacji LGBT+ wiele razy oprócz dostępnych odpowiedzi istniała także możliwość samodzielnego wypełnienia, dzięki czemu można mieć pewność, że dostarczone odpowiedzi będą najbardziej adekwatne. Podobne rozwiązanie zastosowano przy formularzu kontaktowym do Białego Domu. W tym przypadku formularz był inkluzywny zarówno dla osób cispłciowych jak i niebinarnych. Zadane zostały tylko niezbędne pytania w danym kontekście, a liczba możliwych odpowiedzi nie przytłaczała użytkownika, jednocześnie dając możliwość wybrania poprawnej opcji przez ręczne wpisanie. Płeć została też rozgraniczona od formy grzecznościowej i zaimka, dzięki czemu użytkownik miał możliwość przekazania wszystkich informacji. Zabrakło możliwości wielokrotnego wyboru odpowiedzi, którą z wszystkich przedstawionych przykładów dostarczyły jedynie badania kolektywu Zaimki.pl.

Pozostałe przykłady są moim subiektywnym obrazem większości opcji wśród dostępnych metryczek w Polsce. Nie rozgraniczają one płci od formy grzecznościowej lub zaimków ani nie poruszają tematu transpłciowości. W większości sytuacji jednak nie są to informacje potrzebne. Często pytanie wymaga jedynie podania płci, najczęściej domyślną płcią jest społeczno-kulturowa. Problemem w takich sytuacjach jest założenie binarności takiej płci, ponieważ wyklucza się wtedy osoby niebinarne. Podstawowe pytanie o płeć powinno mieć przynajmniej trzy możliwości wyboru, czyli dwie podstawowe binarne opcje (kobieta, mężczyzna) i jedną opcję niebinarną, według podziału Ziemińskiej. Istnieją różne możliwości zapisania opcji trzeciej, najbardziej optymalną powinno być “osoba niebinarna”, jak pokazał jednak przykład badania stereotypów płci, można zastosować także inną formę, jeśli jest ona przejrzysta i stawiana na równi z opcjami binarnymi. Platforma Facebook zastosowała alternatywną formę, ale nie została ona przedstawiona na równi z opcjami binarnymi, co może nie być korzystne dla niebinarnych użytkowników. Żadna metryczka nie powinna dostarczyć jedynie binarnych opcji w pytaniu o płeć społeczno-kulturową.

Konstrukcja pytań o płeć w metryczce z myślą o osobach transpłciowych i niebinarnych

W celu sprawdzenia umiejętności respondentów w kwestii konstrukcji pytań o płeć, niezbędne było zobaczenie potrzeb osób transpłciowych i niebinarnych, aby na tej podstawie móc poznać ogólne zalecenia. Z tego powodu przeprowadziłam wywiady eksperckie z osobami niebinarnymi i binarnymi osobami transpłciowymi. Po ich przeprowadzeniu mogłam zapisać zalecenia do konstrukcji pytań o płeć, a na ich podstawie sprawdzić wiedzę respondentów na ten temat w formie ankiety online.

Konstrukcja badań

Konstrukcja wywiadów eksperckich

Wywiady zostały przeprowadzone w formie grupowej rozmowy online. Uczestnicy wywiadu odpowiadali na przygotowane pytania z możliwością dodania niezbędnych pytań i komentarzy wynikających z przebiegu rozmowy, nie mieli oni wglądu do pytań przed rozmową. Scenariusze wywiadów zamieszczam w aneksie. Obydwa wywiady trwały około godziny, uczestnicy byli zachęceni do przedstawiania swoich potrzeb i propozycji.

Konstrukcja ankiety

Ankieta stworzona została w formie jednorazowego kwestionariusza online. Uczestnicy badania odpowiadali na pytania zamknięte i jedno pytanie otwarte. Badanie trwało od 28 marca do 8 kwietnia 2021 roku. Kwestionariusz ankiety zamieszczam w aneksie.

Konstrukcja pytań o płeć na podstawie wywiadów eksperckich

Będąc świadomą, że konstrukcja pytań o płeć wymaga nie tylko teoretycznej wiedzy w tym temacie, ale także poznania potrzeb osób niebinarnych i transpłciowych, przeprowadziłam dwa grupowe wywiady eksperckie. Miały one na celu poznanie problemu ze strony osób, których on dotyczy, a także zweryfikowanie moich propozycji.

Zalecenia do pytań o płeć na podstawie wywiadu z osobami niebinarnymi

Wywiad z osobami niebinarnymi miał formę rozmowy online, został on przeprowadzony z trzema członkami kolektywu Zaimki.pl. Uczestnikom zostało zadane dziewięć wcześniej przygotowanych pytań dotyczących pytania o płeć, kategoryzację płci i własne doświadczenia i przemyślenia dotyczące płci i pytań o płeć. Scenariusz wywiadu zamieszczam w aneksie.

Pierwszą ważną rzeczą wynikającą z rozmowy było rozgraniczenie płci od formy rodzajowej, zwykle zakłada się, że wystarczy poznać jedno aby móc wywnioskować drugie, a w rzeczywistości tak nie jest. Nie wystarczy więc zadać pytania o płeć, aby wiedzieć, jak się zwracać do danej osoby i na odwrót. Pytanie o płeć także warto przemyśleć, ponieważ odpowiedź może się różnić w zależności od tego z jakiego powodu ta informacja jest potrzebna. Różnymi przykładami mogą być płeć biologiczna, metrykalna i tożsamość płciowa. Jeśli nie zaznaczy się w jakim celu badany jest pytany, może intuicyjnie wybrać inną odpowiedź.

Przy założeniu, że twórca pytania uwzględnił więcej niż dwie odpowiedzi, powinno się być konsekwentnym z tym wyborem. Uczestnicy mówili o sytuacjach, w których mogli wybrać płeć niebinarną, ale kolejne pytanie wymagało wybrania formy grzecznościowej między dwoma binarnymi opcjami. Warto pamiętać, że najbardziej inkluzywną formą zwracania się do osób w sytuacji ankiety, badania czy aplikacji do pracy jest forma bezosobowa. Jeśli sytuacja wymaga zwrotu grzecznościowego, dobrze jest zastosować zwrot "Drogie Osoby", ewentualnie możliwy jest wybór liczby mnogiej, jednak uczestnicy proponowali pierwszą opcję, ponieważ wymaga ona kontynuowania zdań w formie żeńskiej, co, według nich, jest dobrą odmianą i odchodzeniem od uznania formy męskiej jako ogólnej.

Formy niebinarne są ciągle tworzone i kształtowane w Polsce. Ankieta przeprowadzona przez kolektyw Zaimki.pl pokazała, że najczęściej wybieranymi formami niebinarnymi są: ono, oni, onu. Nie są to jednak wszystkie możliwości, jeśli więc ta informacja jest potrzebna, powinno się dać możliwość indywidualnego wpisania swojej formy. Jeśli pytanie to miało na celu zindywidualizowanie kolejnych pytań i zadawanie ich w poprawnej formie, przy wybraniu odpowiedzi spoza dostępnych, można zwracać się on_, osobo lub bezosobowo.

Zamknięta kategoryzacja płci nigdy nie będzie możliwa, nawet jeśli da się możliwość wyboru wszystkich znanych płci, zawsze może to nie być wystarczające. Z tego powodu każda kategoryzacja jest pewnym uproszczeniem, warto więc zastanowić się w jakim celu zadaje się to pytanie, możliwości wyboru mogą się różnić w zależności od sytuacji. Podstawą zawsze jednak powinny być trzy opcje: kobieta, osoba niebinarna, mężczyzna, a także miejsce na indywidualną odpowiedź, jeśli żadna z powyższych nie jest wystarczająca. Dodanie możliwości ręcznego wpisania płci lub ewentualnej możliwości wyboru “żadna z powyższych” jest niezbędne w tworzeniu inkluzywnej kategoryzacji. Powinno się także umożliwić wybór więcej niż jednej opcji dla osób, których płeć jest płynna. Osoby zapytane o sytuację, w której dostarczenie jedynie dwóch opcji w pytaniu o płeć jest adekwatne, odpowiedziały, że jedyną taką sytuacją jest pytanie o płeć metrykalną w Polsce, ponieważ w niektórych krajach jest prawnie akceptowana trzecia opcja. Nawet podczas pytania o płeć biologiczną powinna być opcja dla osób interplciowych. Dobrze jest dodawać opcje w losowej kolejności dla większego poczucia równości. Jedna osoba zaproponowała podział Ziemińskiej: kobieta; ani kobieta, ani mężczyzna; i kobieta, i mężczyzna; brak tożsamości płciowej; mężczyzna. Pozostałe osoby uznały jednak, że nie jest to dobry podział, ponieważ wskazuje na binarność płci, podobnie jak proponowana przeze mnie w rozmowie skala liniowa spektrum. Pojęcie skali płci było bowiem błędnie przeze mnie interpretowane, nie jest to wypełnienie płci między skrajnie kobiecą i skrajnie męską, a różnorodne, niekoniecznie związane ze sobą możliwości.

Uczestnicy nie czuli się kompetentni w odpowiadaniu na temat osób transpłciowych, zaznaczono jednak, że należy pamiętać o tym, że nie każda osoba jest już po tranzycji, więc pytanie o to, czy płeć jest taka sama jak w przeszłości nie osiągnie oczekiwanego celu. Zaproponowano pytanie o konstrukt społeczny, w jakim osoba była wychowywana jako potencjalnie najmniej intymne.

Jeśli jest to możliwe, zawsze warto informować w jakim celu pyta się o płeć, a w szczególności o transpłciowość, ponieważ są to informacje bardzo intymne, i jako takie powinno się je traktować.

Zalecenia do pytań o płeć na podstawie wywiadu z binarnymi osobami transpłciowymi

Wywiad z osobami transpłciowymi miał formę rozmowy online, został on przeprowadzony z czterema osobami transpłciowymi dobranymi metodą kuli śnieżnej. Uczestnikom zostało zadane sześć wcześniej przygotowanych pytań dotyczących pytania o płeć i transpłciowość, a także własne doświadczenia i przemyślenia dotyczące pytań o transpłciowość.

Intuicyjną odpowiedzią na konstrukcję pytania o płeć dla uczestników było pytanie o zaimki. Od razu jednak pojawiła się refleksja, że nie wszystkich zaimki łączą się z płcią. Przykładowo osoba niebinarna może używać żeńskich zaimków, w tym przypadku na pytanie “W jaki sposób się do Ciebie zwracać”, osoba odpowie, że zaimkami żeńskimi (ona/jej). Jeśli byłoby to jedyne pytanie o płeć, można by było błędnie założyć, że jest to kobieta. Zaznaczono, że dobrze by było nie musieć wybierać z długiej listy możliwości, a zostawić puste pole, aby każdy mógł wpisać swoją opcję. Taka propozycja padła też podczas rozmowy z osobami niebinarnymi, doszliśmy jednak wtedy do wniosku, że dużo osób może jedną opcję zapisać w różnorodny sposób, co sprawi trudność w późniejszej analizie. Osoby dodały także, że jeśli nie ma lepszej możliwości, powinno się dostarczyć jak najwięcej możliwości, aby każdy mógł wybrać opcję najbardziej dopasowaną.

Przy pytaniu o transpłciowość powinno się dostarczyć informację, w jakim celu pojawiło się to pytanie, chyba że znajduje się ono w sytuacji, w której jest to oczywiste. Uczestnicy wyjaśnili, że bez tej wiedzy często podają nieprawdziwą odpowiedź ze względu na zbyt duży dyskomfort lub uznając to za ingerencję w ich prywatność.

Zaproponowane przez osoby niebinarne pytanie o wychowanie zamiast pytania o transpłciowość nie zostało dobrze przyjęte. Dla osób transpłciowych sposób, w jaki były wychowywane może być nawet traumatyczny i nie chcą się z tym dzielić, podobnie jest z pytaniem o wczesne dzieciństwo. Najbardziej optymalnym jest pytanie “Czy jesteś osobą transpłciową?” lub pytanie o płeć przypisaną przy urodzeniu. Przy tym należy pamiętać jak intymne jest to pytanie i nie zadawać go, jeśli nie ma takiej potrzeby. Podczas sytuacji, w których ta informacja jest potrzebna, można po pytaniu o

transpłciowość zadawać kolejne związane z nią pytania, takie jak wychowanie lub stopień tranżycji, w założeniu, że osoba zna cel udzielania tych informacji.

Uczestnicy podali niezbędne czynniki stworzenia inkluzywnego dla osób transpłciowych pytania o płeć. Najważniejszym jest rozgraniczenie płci i transpłciowości, to powinny być oddzielne pytania. Binarne osoby transpłciowe nawet w pytaniu, w którym znajdują się jedynie dwie opcje są w stanie wybrać swoją, nie ma więc potrzeby dodawać kolejnych opcji transpłciowych. Należy zaznaczyć, że informacja o transpłciowości może wpłynąć na wyniki, inaczej dużo osób może to pominąć i nie odpowiedzieć lub odpowiedzieć niepoprawnie. Zawsze trzeba dać możliwość pominięcia pytania o transpłciowość, nie każda osoba będzie chciała udzielić odpowiedzi nawet jeśli jest ona potrzebna.

Pytanie o transpłciowość w sytuacji niezwiązanej z transpłciowością może być zadane, trzeba się jednak liczyć, że bez wyjaśnienia jego potrzeby, odpowiedzi będą niepełne lub niepoprawne. Jest to spowodowane dużymi negatywnymi emocjami, które takie pytanie może wywołać. Informacji o celu badania nie powinno się jednak dawać przed badaniem, a dopiero przy pytaniu o płeć i transpłciowość, inaczej odpowiedzi mogą być nacechowane stereotypami. Według uczestników w większości sytuacji informacja o celu pytania nie jest niezbędna, ale zawsze jest mile widziana.

Konstrukcja pytań o płeć na podstawie wywiadów eksperckich

Na podstawie wywiadów eksperckich byłam w stanie rozgraniczyć kilka podstawowych zasad i wskazówek, o których warto pamiętać podczas pytania o płeć.

- W jakim celu jest zadane pytanie o płeć

Jeśli zna się cel pytania, można łatwiej sformułować jego treść, przykładowo pytanie o płeć biologiczną powinno być zadane inaczej niż o płeć społeczną. Na tym etapie można się także zastanowić, czy pytanie o płeć jest niezbędne, a także czy warto w tej sytuacji pytać o transpłciowość. Informacja o transpłciowości nie będzie potrzebna na platformie społecznościowej, ale we wstępnej ankiecie do lekarza może być już niezbędna. Zadanie pytania o płeć w badaniach i ankietach jest już normą, dobrze jest jednak przemyśleć, czy ich wyniki będą prawdziwe, jeśli nie da się możliwości zaznaczenia płci niebinarnej. Badania

socjologiczne mogą zyskać na pytaniu o transpłciowość, ponieważ dzięki niemu można dostarczyć informacji o wpływie wychowania na osoby.

- Jakie osoby będą odpowiadały na pytanie

Potencjalna grupa docelowa może mieć wpływ na konstrukcję pytania o płęć pod względem dobrania możliwych odpowiedzi. Jeśli kieruje się pytanie głównie do osób cispłciowych, podstawowe trzy opcje powinny być wystarczające, nawet w takich sytuacjach powinno się umożliwić odpowiedź osobom niebinarnym. Jeśli natomiast pytanie zadaje się do osób niebinarnych, warto przemyśleć więcej opcji płęci, a nawet dodatkowe pytania o zaimki lub formę grzecznościową. Jeśli pytanie kieruje się do osób transpłciowych, dobrze jest przemyśleć, jakie pytania są niezbędne i w jaki sposób będzie się podchodziło do delikatnych tematów.

- Jakie powinny być podstawowe możliwości odpowiedzi

Niezależnie od sytuacji, poza pytaniem o płęć metrykalną w Polsce, należy dać minimalnie trzy opcje do wielokrotnego wyboru: kobieta, osoba niebinarna, mężczyzna, warto też uwzględnić dodatkową opcję “inna” lub “żadna z powyższych”. Pytanie o transpłciowość należy zadać jedynie jeśli jest niezbędne, powinna być dostępna informacja, jaki jest jego cel. Warto się zastanowić nad wprowadzeniem losowej kolejności odpowiedzi, jeśli opcji nie jest zbyt dużo.

Badanie świadomości o płęci wśród respondentów

Aby móc skonstruować inkluzywne pytanie o płęć, trzeba mieć świadomość o podstawowych potrzebach osób niebinarnych i transpłciowych. Celem stworzonej ankiety było sprawdzenie, w jakim stopniu respondenci są świadomi zagadnień związanych z płęcią. Badanym zostały zadane pytania, dzięki którym mogłam określić, czy posiadają oni niezbędną wiedzę, aby móc skonstruować metryczkę możliwą do wypełnienia przez każdą osobę.

Opis próby badawczej

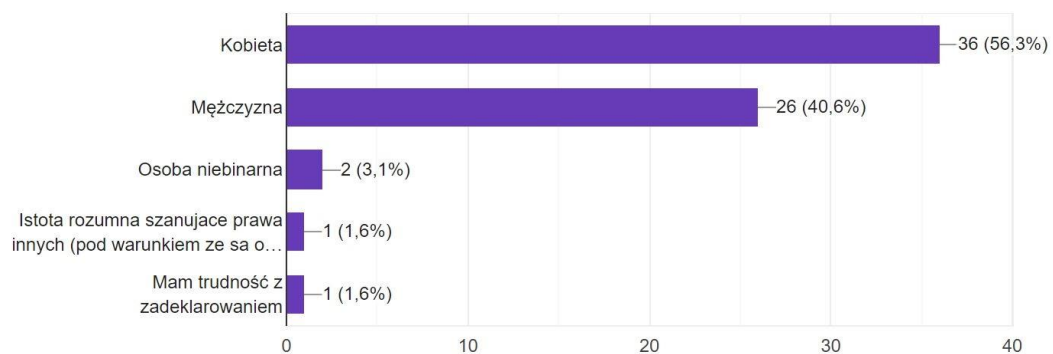
Próba badawcza została dobrana metodą kuli śnieżnej. W ankiecie wzięły udział 64 osoby, żadna z nich nie została odrzucona.

Badani dzielili się na 35 kobiet, 25 mężczyzn, 2 osoby niebinarne, w tym jedną osobę zaznaczającą 3 opcje: kobieta, mężczyzna, osoba niebinarna i 2 osoby zaznaczające swoją płeć jako “inna” (“istota rozumna” i “mam trudność z zadeklarowaniem”) (rys. 4). U ponad 95% badanych płeć zgadza się z płcią przypisaną przy urodzeniu, więc większość odpowiedzi udzieliły osoby cisplciowe. 31 kobiet, 20 mężczyzn i 3 osoby niebinarne mają wykształcenie wyższe lub są obecnie w trakcie studiów.

Rys. 4 Odpowiedzi na pytanie o płeć

Płeć

64 odpowiedzi

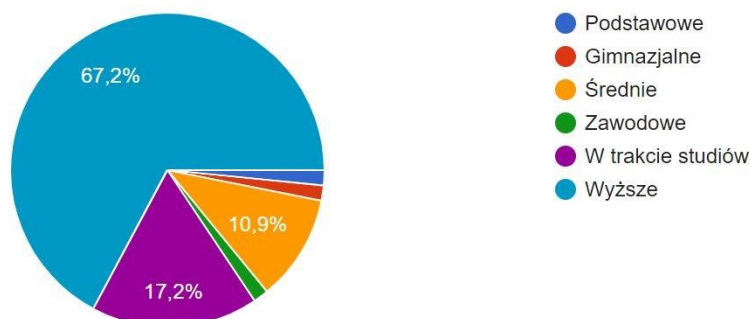
źródło: badania własne (źródło kolejnych rysunków pochodzi z badań własnych, jeśli nie jest zaznaczone inaczej)

Zdecydowaną większość badanych stanowiły osoby z wykształceniem wyższym (rys. 5). Kolejną pod względem wielkości grupą liczącą 11 osób byli obecni studenci, następnie osoby z wykształceniem średnim (7 osób) oraz po jednej osobie z wykształceniem zawodowym, gimnazjalnym i podstawowym.

Rys. 5 Odpowiedzi na pytanie o poziom wykształcenia

Poziom wykształcenia

64 odpowiedzi

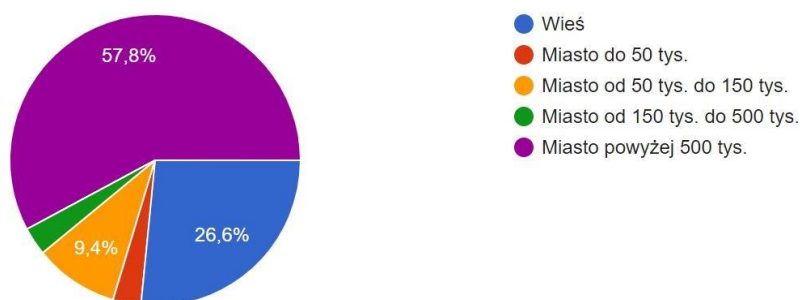

Ponad połowa badanych (37 osób) mieszka w dużym mieście (powyżej 500 tysięcy mieszkańców), 17 osób mieszka na wsi, 6 osób w małym mieście (od 50 do 150 tysięcy mieszkańców), po 2 osoby w miasteczku (do 50 tysięcy mieszkańców) i średnim mieście (od 150 do 500 tysięcy mieszkańców) (rys. 6). 59 osób mieszka w Polsce na stałe, 2 osoby planują wyprowadzić się z Polski, a 3 osoby mieszkają za granicą.

Rys. 6 Odpowiedzi na pytanie o miejsce zamieszkania

Miejsce zamieszkania

64 odpowiedzi

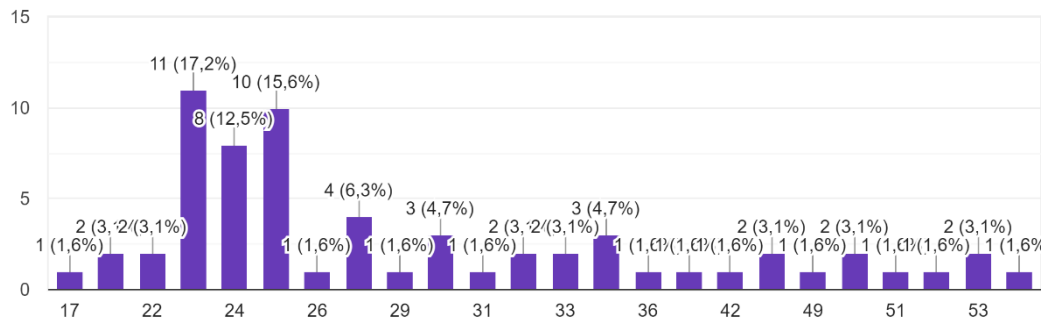

Większość badanych to osoby w wieku 23-25, których grupa składa się na 29 osób (rys. 7). Kolejną pod względem wielkości grupą (11 osób) są osoby w przedziale wiekowym 31-42 lat, następnie 10 osób w wieku 48-56, 9 osób w przedziale 30-26 lat i 5 osób od 17 do 22 roku życia. Wszystkie osoby w wieku 25 lat mają wykształcenie wyższe lub

są w trakcie studiów, wśród osób w przedziale wiekowym 26-30 tylko jedna osoba nie należy do tej grupy, tak samo jak w grupie osób w wieku 24 i 23 lat.

Rys. 7 Odpowiedzi na pytanie o wiek

Podaj swój wiek
64 odpowiedzi

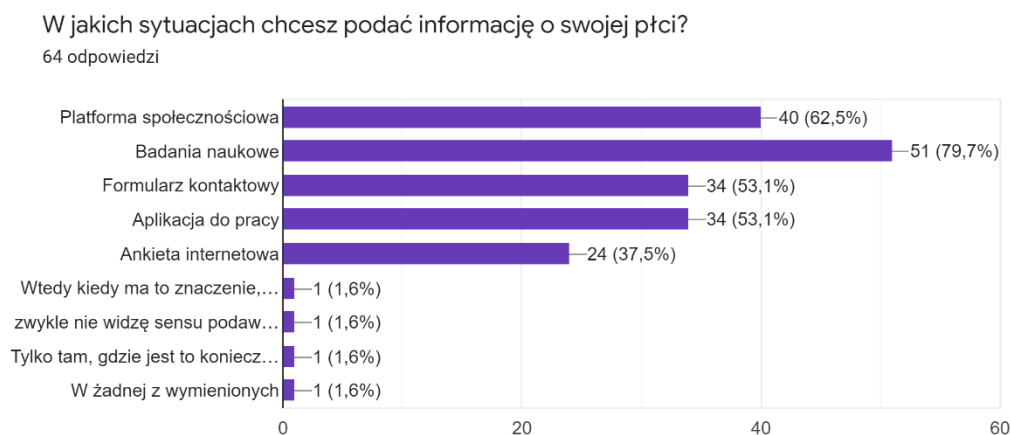

Wśród badanych można zobaczyć dominujące grupy osób pod względem płci, poziomu wykształcenia, miejsca zamieszkania i wieku. Z tego powodu nie jest to grupa zróżnicowana, możliwe więc, że wyniki badań różniłyby się w zależności od tych zmiennych.

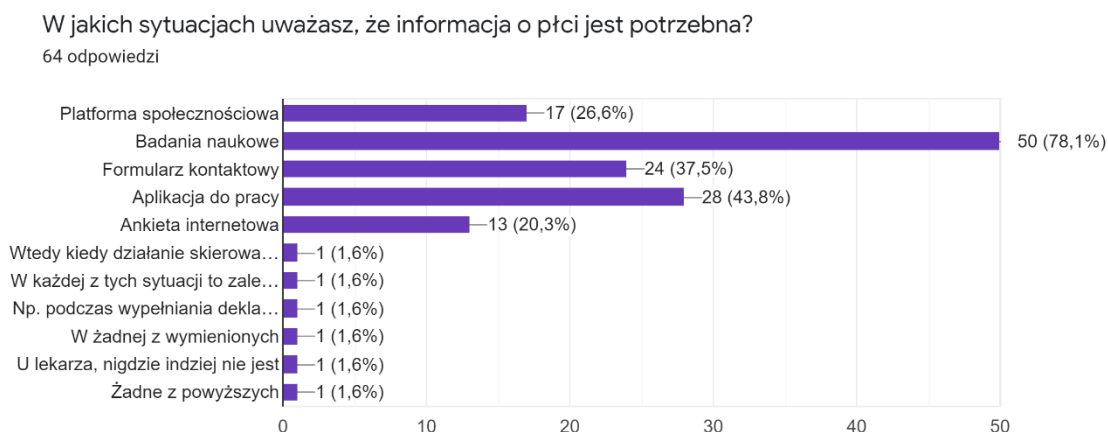
Przedstawienie i omówienie wyników ankiety

Pierwsza część ankiety zawierała dwa pytania dotyczące sytuacji, w których znajdują się pytania o płeć. Oba zawierały ten sam zestaw odpowiedzi wielokrotnego wyboru z możliwością napisania odpowiedzi indywidualnie. Pierwsze pytanie brzmiało “W jakich sytuacjach chcesz podać informację o swojej płci?” (rys. 8), a drugie “W jakich sytuacjach uważasz, że informacja o płci jest potrzebna?” (rys. 9).

Rys. 8 Odpowiedzi na pytanie “W jakich sytuacjach chcesz podać informację o swojej płci?”

Rys. 9 Odpowiedzi na pytanie “W jakich sytuacjach uważasz, że informacja o płci jest potrzebna?”

W obu pytaniach większość badanych zaznaczyła odpowiedź “badania naukowe”. Jest to więc miejsce, w którym osoby widzą potrzebę zadania pytania o płeć, a także czują się komfortowo z podzieleniem się tą informacją. Kolejnym miejscem, w którym najwięcej osób chce podać informację o płci jest platforma społecznościowa, jednak w pytaniu o miejsca, w których takie pytanie jest potrzebne, jest ona dopiero na czwartym miejscu, przed nią figurują kolejno: aplikacja do pracy i formularz kontaktowy, które w pytaniu pierwszym zajmują trzecie i czwarte miejsce. Dwie osoby chcą podać informację o płci kiedy jest to wymagane, a po jednej osobie, gdy ma to znaczenie i w

żadnej z przedstawionych opcji. Natomiast dwie osoby uważają, że informacja o płci nie jest potrzebna w żadnej z wymienionych opcji, dwie, kiedy działanie jest skierowane pod płęć (na przykład kiedy ankieta lub reklama jest skierowana do konkretnej płci), jedna osoba odpowiedziała, że taka informacja może być potrzebna w każdej lub żadnej z wymienionych sytuacji, w zależności od kontekstu i jedna osoba odpowiedziała, że taka informacja jest potrzebna tylko u lekarza.

Na podstawie odpowiedzi badanych można uznać, że są świadomi wagi pytania o płęć. Żadna z przedstawionych sytuacji nie została wybrana przez wszystkich uczestników ankiety w żadnym z pytań. Może to być spowodowane świadomością osób o wrażliwości pytania o płęć. Badani są świadomi, że nie w każdej sytuacji chcą lub muszą podawać informację o płci. Fakt, że najwięcej osób wybrało badania naukowe, jako sytuację, w której czują się komfortowo z dzieleniem się tą informacją, a także uważają, że w takim przypadku pytanie o płęć jest potrzebne, nie powinien dziwić. Jest to profesjonalna sytuacja, w której osoby prawdopodobnie znają powód takiego pytania. Ciekawą jest odpowiedź na pytanie o sytuację, w których informacja o płci jest potrzebna. Drugie miejsce zajęła bowiem aplikacja do pracy, czyli miejsce, w którym w teorii płęć nie powinna odgrywać dużej roli. Ta odpowiedź była też często wybierana jako miejsce, w którym badani są chętni podać taką informację. Co więcej, większość Polaków trafnie rozpoznaje dyskryminację na rynku pracy (Raport RPO Jaka jest świadomość Polaków w zakresie równego traktowania? Rzecznik przedstawia dane z okazji Dnia „Zero dla Dyskryminacji”). Możliwe więc, że istnieje przyzwolenie na dzielenie się taką informacją w profesjonalnej sytuacji. Taką tezę może popierać fakt, że w obu pytaniach opcja ankiety internetowej była wybierana najrzadziej spośród przedstawionych. Jest to o tyle nielogiczne, że w tym przypadku pytanie o płęć jest uzasadnione tak samo jak podczas badań naukowych, czyli odpowiedzi wybieranej najczęściej. Jediną różnicą jest wrażenie profesjonalności i ważności między obydwoma sytuacjami. Na podstawie tych odpowiedzi można więc stwierdzić, że badani podczas projektowania metryczki sugerują się bardziej wrażeniem poziomu profesjonalności sytuacji niż faktycznymi potrzebami użytkownika i projektanta.

Następne pytanie brzmiało “Podaj opcje wyboru w pytaniu o płęć, które według Ciebie są wystarczające”. Miało ono na celu sprawdzenie, w jaki sposób badani rozgraniczają płęć, a także jaka jest ich wiedza w zakresie nazewnictwa płci.

Planując pytanie nie chciałam sugerować odpowiedzi, pozostawiłam więc puste pole, aby badany mógł samodzielnie wpisać wszystkie opcje. Przez naturę pytania otwartego, odpowiedzi były różnorodne, podzieliłam je jednak na siedem kategorii.

Najliczniejszą, składającą się z 21 osób grupą była kategoryzacja płci na kobiety, mężczyzn i trzecią opcję nienazwaną, która rozkładała się na takie propozycje, jak: inna, nie chcę odpowiadać, pozostałe, nie określam, nie dotyczy. Jedna osoba zaznaczyła przy opcji “inna”: “można wyszczególnić jakieś typy ale nie wiem czy znam wszystkie możliwości postrzegania swojej płci”. Wśród wszystkich odpowiedzi tej kategorii, trzy osoby w swoich opcjach założyły, że nie ma innej płci niż męska i żeńska (na przykład uwzględniając jako jedyną dodatkową opcję “nie dotyczy” lub “nie chcę odpowiadać”). Osiem osób uwzględniło w swojej odpowiedzi opcję, w której osoba nie musi udzielać odpowiedzi na to pytanie, a aż 18 osób dało możliwość wybrania płci “inna”.

Następną pod względem wielkości grupą były osoby uwzględniające jedynie dwie opcje. 19 osób napisało, że wystarczającym podziałem płci jest rozgraniczenie na kobiety i mężczyzn. Jedna osoba po napisaniu odpowiedzi dodała znak zapytania. Takie rozgraniczenie płci zaznaczyło 9 kobiet i mężczyzn oraz jedna osoba nie identyfikująca się z żadną płcią, a także 16 osób mających wykształcenie wyższe. W taki sposób odpowiedziały też wszystkie osoby, których forma grzecznościowa nie jest nigdy dla innych intuicyjna.

7 badanych uwzględniło zarówno kobiety, mężczyzn i osoby niebinarne, jak i dodatkowe opcje, takie jak: inna, nie chcę odpowiadać, żadna z powyższych. Jedna osoba w tej grupie podała dodatkowo rozgraniczenie na opcje cispłciowe i transpłciowe. Trzy osoby dały możliwość zaznaczenia opcji “nie chcę odpowiadać”, a cztery dodały opcję “inna”.

Pytanie nie dla każdego mogło być oczywiste, może być ono nieintuicyjne dla niektórych osób. Między innymi przez prawdopodobne niezrozumienie pytania, 6 osób podało niejasne odpowiedzi. Dwie kobiety napisały jedynie “kobieta”, co mogę interpretować jako niezrozumienie pytania. Prawdopodobnie myślały one, że są pytane o opcje, które im wystarczają do wypełnienia ankiety. Dwie osoby podały odpowiedzi,

które nie pozwoliły mi zobaczyć ich wiedzy na temat kategoryzacji płci, jedna osoba wpisała “-”, kolejna “różne”. Pozostałe odpowiedzi były dla mnie niejasne, a także nie odpowiadały na pytanie o kategoryzację płci.

Kolejną grupę łączy odpowiedź, w której osoby nie dzielą płci na kategorie, a piszą, że podział powinien być stworzony na bazie innego, już istniejącego. Wymienione kategoryzacje to: wszystkie opcje nazwane z medycznego punktu widzenia, wszystkie znane opcje biologiczne i psychiczne, wszystkie jakie są uznawane za konieczne przez podających informacje, wszystkie, jakie występują i wszystkie płci uznawane przez LGBTiQ. Ostatnia odpowiedź zawierała także opcję “nie chcę podawać płci”.

Trzy osoby uwzględniły 3 opcje: kobieta, mężczyzna, osoba niebinarna, natomiast jedna stworzyła podział: kobieta, mężczyzna, osoba trans płciowa, możliwe, że jest to spowodowane pomyleniem niebinarności z transpłciowością lub stosowaniem tych nazw wymiennie.

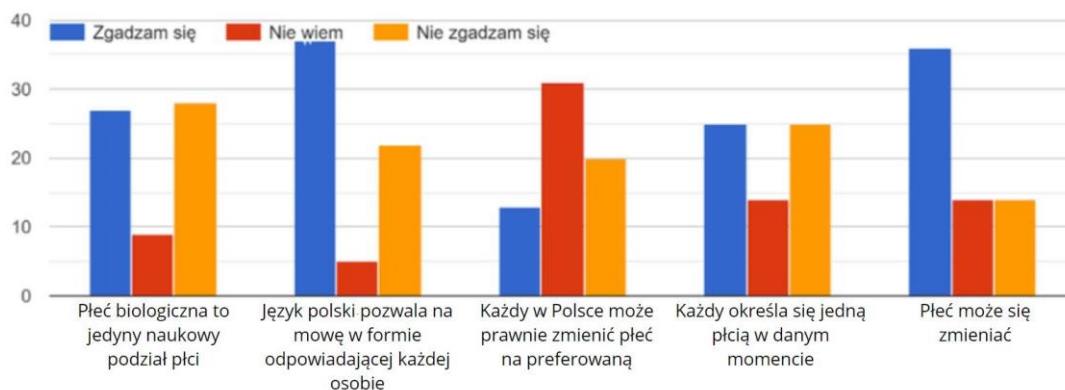
Dwie osoby napisały, że wystarczy puste pole, w którym każdy może wpisać swoją płć.

Na podstawie tych danych, można stwierdzić, że zdecydowana większość osób badanych zdaje sobie sprawę z istnienia więcej niż dwóch płci. Jedyne 25 osób nie uwzględniło trzeciej opcji, a 29 nie dało możliwości wyboru dla osób niebinarnych. Niezależnie od formy konstrukcji możliwości wyboru płci, większość badanych jest świadoma, w jaki sposób skonstruować metryczkę, która nie wyklucza żadnego jej użytkownika. Wyniki pokazały także, że istnieją osoby świadome potrzeby dodania kolejnej opcji, jednak nieumiejące samodzielnie stworzyć kategoryzacji. Pokazuje to świadomość potrzeby nazewnictwa, a jednocześnie brak dobrych przykładów kategoryzacji w środowisku tych osób. Możliwe więc, że wprowadzanie niewykluczających kategoryzacji płci w przestrzeni publicznej jest w stanie jeszcze bardziej zwiększyć świadomość i umiejętność projektowania pytań o płć.

Kolejna część ankiety zawierała pięć stwierdzeń, które pozwalały na pokazanie świadomości szczegółowych zagadnień związanych z płcią. Na każde pytanie badany mógł odpowiedzieć “zgadzam się”, “nie wiem” lub “nie zgadzam się” (rys. 10).

Rys. 10 Odpowiedzi na pytanie “Zaznacz swoje stanowisko na temat przedstawionych stwierdzeń”

Zaznacz swoje stanowisko na temat przedstawionych stwierdzeń

Pierwsze zagadnienie brzmiało “Płeć biologiczna to jedyny naukowy podział płci”. Zawarłam je, aby sprawdzić, czy osoby badane są świadome istnienia kilku możliwości rozgraniczenia płci. Wynik badania jest bardzo wyrównany, 27 osób zgodziło się z tym stwierdzeniem, a 28 było jemu przeciwne. Pozostałe osoby przyznały, że nie wiedzą, co w przypadku tego pytania oznacza, że zakładają możliwość innego niż biologiczne rozgraniczenia płci.

Zdanie drugie brzmiało “Język polski pozwala na mowę w formie odpowiadającej każdej osobie”. Dzięki niemu chciałam zobaczyć, czy ludzie są świadomi ograniczeń w języku polskim w stosunku do osób niebinarnych. Zdecydowana większość (37 osób) zgodziła się z tym stwierdzeniem, 22 osoby jemu zaprzeczyły, a 5 zaznaczyło opcję “nie wiem”, która w przypadku tego zdania oznacza założenie, że język polski może nie pozwalać na każdą formę.

Następne stwierdzenie miało na celu szczegółowe sprawdzenie stanu wiedzy o osobach nie cisplciowych. Pytanie brzmiało “Każdy w Polsce może prawnie zmienić płeć na preferowaną”. Większość osób nie umiała odpowiedzieć na to pytanie, 31 badanych wybrało opcję “nie wiem”, 13 osób zgodziło się, a 20 zaprzeczyło.

Sprawdzenie stosunku badanych do zdania “Każdy określa się jedną płcią w danym momencie” miało na celu sprawdzenie, czy są świadomi o możliwości określania się więcej niż jedną płcią. W przypadku konstrukcji ankiety jest to wiedza ważna, ponieważ dzięki niej można umożliwić badanym zaznaczenie kilku opcji. To pytanie podzieliło osoby biorące udział w ankiecie. Odpowiedzi potwierdzające i zaprzeczające temu stwierdzeniu zdobyły 25 głosów, a 14 osób nie wiedziało, jak się do tego stwierdzenia ustosunkować.

Ostatnim pytaniem chciałam sprawdzić, czy osoby badane wzięłyby pod uwagę możliwość zmiany płci w badaniach długoterminowych. Zdanie brzmiało “Płeć może się zmieniać”. Większość osób zgodziło się z tym stwierdzeniem, twierdząco odpowiedziało 36 osób. Pozostałe głosy podzieliły się na połowę, 14 osób zaprzeczyło i nie umiało się ustosunkować.

Na powyższe pytania wiele osób odpowiadało zróżnicowanie, są jednak wyróżniające się grupy, które w większości wybrały takie same odpowiedzi.

Płeć, która najczęściej odpowiadała zgodnie z rzeczywistością to osoby niebinarne, które w większości poprawnie odpowiedziały na trzy pytania (pierwsze, czwarte i piąte). Mężczyźni w większości dobrze odpowiedzieli na ostatnie pytanie, a połowa poprawnie wybrała odpowiedź pytania trzeciego. Kobiety natomiast większością nie odpowiedziały poprawnie na żadne pytanie, natomiast połowa odpowiedziała dobrze na pierwsze i dwa ostatnie stwierdzenia. Ze wszystkich płci najczęściej mylili się jednak mężczyźni, w dwóch początkowych stwierdzeniach większość wybrała złą odpowiedź, a w przedostatnim niepoprawnie odpowiedziała połowa tej grupy.

Kolejną grupą różnicującą odpowiedzi był wiek osób odpowiadających. Najlepiej poradziły sobie osoby w wieku 23 oraz 26-30 lat, odpowiadając poprawnie większością na dwa pytania oraz w połowie na jedno. Większość osób w wieku 23 lat wybrała dobrą odpowiedź w pierwszym i czwartym pytaniu, a połowa w pytaniu ostatnim, natomiast osoby w przedziale wiekowym 26-30 większością wybrały poprawne odpowiedzi w pytaniach pierwszym i ostatnim, a w połowie w pytaniu czwartym. Na pierwsze i ostatnie pytanie poprawnie odpowiedziała także większość osób w wieku 24 lat, natomiast tylko w ostatnim pytaniu poprawnej odpowiedzi udzieliła większość osób w

przedziale wiekowym 17-22 oraz połowa osób w przedziale 31-42 lat. Osoby w wieku 25 lat natomiast najczęściej odpowiadały niepoprawnie, większość wybrała złą odpowiedź w pytaniu pierwszym, drugim i czwartym. Kolejną grupą były osoby w wieku 24 lat, które źle odpowiadały na pytanie drugie i czwarte, natomiast osoby w przedziale 48-56 lat większością wybrały złą odpowiedź na pierwsze pytanie, a połową na pytanie czwarte. Pytanie drugie było problematyczne dla osób w wieku 26-30 i 31-42 lat, obydwie grupy w większości odpowiadały na nie niepoprawnie.

Kategorią różnicującą okazało się także wykształcenie. Większość osób obecnie studiujących lub posiadających wykształcenie wyższe poprawnie odpowiedziała na pytania pierwsze i ostatnie. Natomiast połowa osób bez wykształcenia wyższego, nie będąca w trakcie studiów poprawnie odpowiedziała na pytanie czwarte, jednak w większości wybrała złą odpowiedź w pierwszych dwóch stwierdzeniach.

Na pierwsze i ostatnie pytanie w większości poprawnie odpowiedziały osoby, które nie mieszkają w Polsce lub planują się wyprowadzić. Większość osób mieszkających na wsi wybrało dobrą odpowiedź na pytanie piąte, a połowa na pytanie czwarte, większość jednak odpowiedziała źle przy stwierdzeniu drugim. W większości na pytanie trzecie i w połowie na pytanie ostatnie poprawnie odpowiedziały osoby mieszkające w mieście o ilości mieszkańców przekraczającej 500 tysięcy. Natomiast większość osób mieszkających w miejscowości o ilości mieszkańców mieszczących się w granicach 150-500 tysięcy wybrało złą odpowiedź w pytaniu pierwszym, a poprawną w pytaniu ostatnim.

Ciekawą grupą okazały się osoby, których forma grzecznościowa nie jest nigdy intuicyjna dla innych. Składała się ona bowiem z trzech osób: kobiety, osoby niebinarnej i mężczyzny. Na pierwsze pytanie źle odpowiedzieli mężczyzna i kobieta, osoba niebinarna wybrała opcję “nie wiem”. W drugim i ostatnim pytaniu kobieta i mężczyzna także odpowiedzieli niepoprawnie, a osoba niebinarna wybrała dobrą odpowiedź. Pytanie trzecie natomiast było interesujące, ponieważ kobieta i mężczyzna odpowiedzieli poprawnie, a osoba niebinarna wybrała złą odpowiedź. Jest to to tyle ciekawe, że pytanie dotyczyło możliwości prawnej zmiany płci, która dla osób niebinarnych w Polsce jest niemożliwa, osoba mogła jednak nie myśleć tylko o sytuacji

osób w Polsce. Na pytanie czwarte poprawnie odpowiedzieli mężczyzna i osoba niebinarna, natomiast kobieta odpowiedziała źle.

Ta część ankiety celowo zawierała szczegółowe pytania. Chciałam na ich podstawie zobaczyć świadomość badanych o płci, ale także, czy osoby poznają kategoryzację płci na podstawie analizy metryczek, czy jest to ogólna wiedza o płci. Wyniki na powyższe pytania były zwykle bardzo do siebie zbliżone, widać więc niepewność i, u części badanych, brak wystarczającej wiedzy, aby z pełną świadomością odpowiedzieć na zaawansowane pytania. Każde z tych pytań mogło nakierowywać badanego na odpowiedź ze względu na sytuację, w której zostały one zadane. Nie pokazują one więc koniecznie faktycznej wiedzy badanych, a ich stosunek do przedstawionych stwierdzeń. Większość badanych zakłada, że istnieje inna kategoryzacja płci niż biologiczna, niektórzy nie są jednak pewni swojej odpowiedzi. Łączy się to z odpowiedziami w części poprzedniej, w której większość badanych była świadoma potrzeby dodania przynajmniej trzeciej opcji. Badani nie są świadomi ograniczeń językowych dla niektórych osób niebinarnych. Możliwe jednak, że jest to spowodowane świadomością istnienia rodzaju nijakiego, a może nawet innych, wprowadzanych przez osoby niebinarne końcówek. Większość osób nie umie odpowiedzieć na pytanie o zmianę płci, co nie jest niezbędne podczas konstrukcji podstawowej metryczki, natomiast może pokazać niską świadomość o osobach niebinarnych, które w Polsce nie mogą prawnie zmienić płci ze względu na brak takiej kategorii metrykalnej. Pytanie o możliwość określania się więcej niż jedną płcią w danym momencie najbardziej podzieliło badanych, jednak można uznać, że osoby nieumiejące odpowiedzieć na to pytanie zakładają taką możliwość. Odpowiedzą najbardziej zgodną, zaraz po pytaniu o ograniczeniach języka polskiego, jest stwierdzenie, że płeć może się zmieniać. Zdecydowana większość badanych jest tego świadoma. Pomimo braku dodatkowych informacji wyjaśniających jak rozumieją oni zmianę płci, można założyć, że badani zdają sobie sprawę, że raz określona płeć niekoniecznie musi być aktualna z czasem. Podzielone zdania i duża ilość odpowiedzi “nie wiem” pokazuje, że temat płci nie jest dla badanych łatwy. Pomimo to, świadomość potrzeb osób niebinarnych istnieje, nawet jeśli nie jest jasno sprecyzowana.

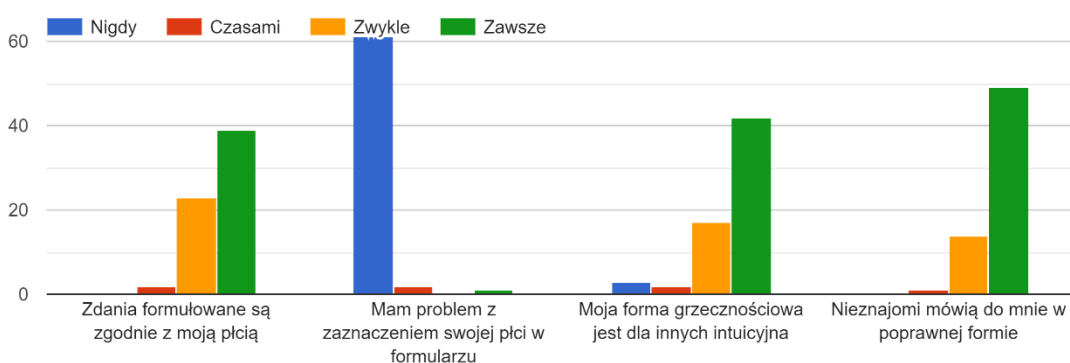
Ostatni zestaw pytań miał na celu głębszy opis grupy badawczej pod względem doświadczeń zależnych od postrzegania ich płci przez inne osoby. Podane zostały cztery

stwierdzenia, zadaniem badanych było zaznaczyć, jak często ich one dotyczą, mając do dyspozycji 4 opcje: “nigdy”, “czasem”, “zwykle” i “zawsze”.

Ze względu na dominację wśród badanych cisplciowych kobiet i mężczyzn, wyniki ostatniej części ankiety (rys. 11) są do siebie zbliżone.

Rys. 11 Odpowiedzi na pytanie “Jak często dotyczą Cię te stwierdzenia?”

Jak często dotyczą Cię te stwierdzenia?

Na pytanie “Zdania są sformułowane zgodnie z moją płcią” kobiety odpowiedziały “zawsze” lub “zwykle”, natomiast u mężczyzn i osób niebinarnych pojawiła się jedna odpowiedź “czasami”. Więcej kobiet niż mężczyzn zaznaczyło jednak opcję “zwykle” (14 kobiet i 7 mężczyzn). Przewaga kobiet w częstszym wyborze odpowiedzi “zwykle” może być spowodowana faktem, że w języku polskim forma męska jest uznawana za formę domyślną, a co za tym idzie, zdania zwykle sformułowane są w formie nie odpowiadającej kobietom i osobom niebinarnym. Osoby niebinarne odpowiadały na to pytanie najbardziej różnorodnie: 2 osoby zaznaczyły “zwykle”, pozostałe dwie: “czasami” i “zawsze”. 70% osób mieszkających w mieście o liczbie ludności wynoszącej 150-500 tysięcy odpowiedziało “zwykle”.

Wszystkie kobiety i wszyscy mężczyźni nie mają problemu z zaznaczeniem swojej płci w formularzu, tak samo, jak jedna osoba, która określa się jako kobieta, mężczyzna i osoba niebinarna. Dwie osoby niebinarne mają problem w takiej sytuacji czasami, a

jedna zawsze. Pokazuje to potrzebę osób niebinarnych i zwrócenie uwagi na problem, którego kobiety i mężczyźni nie doświadczają, a więc mogą go nie zauważać.

Forma grzecznościowa jest intuicyjna zwykle lub zawsze u osób każdej płci. Dwie kobiety w tym pytaniu zaznaczyły opcję “czasami”, natomiast osoby, których forma grzecznościowa nie jest dla innych intuicyjna nigdy to kobieta, mężczyzna i osoba nie określająca się żadną płcią.

Do większości osób nieznanymi zwracają się w poprawnej formie zawsze, rzadziej zwykle. Trzy z czterech osób niebinarnych zaznaczyły opcję “zwykle”, a jedna osoba, zaznaczająca płeć: kobieta, mężczyzna, osoba niebinarna, wybrała “zawsze”.

Analiza świadomości badanych w kwestii projektowania pytań o płeć

Wyniki badań okazały się zaskakujące, świadomość respondentów na temat płci jest większa, niż wskazywałyby na to opis podejścia Polaków do niebinarności płciowej w literaturze. Powyższe badania nie przedstawiają faktycznej sytuacji w Polsce, mogą być jednak zwiastunem potencjalnych zmian społecznych, zachodzących obecnie.

Na podstawie wyników badań można stwierdzić, że respondenci są świadomi wagi pytania o płeć. Ich chęć dzielenia się wiedzą o płci zależy od sytuacji, w której pytanie jest zadane, można więc wnioskować, że jest to według nich informacja ważna. Badani są bardziej chętni do dzielenia się informacją o płci w sytuacjach profesjonalnych, warto więc byłoby zbadać, w jakiej sytuacji chętniej konstruowali by metryczkę z trzema opcjami płciowymi.

Badania pokazują, że respondenci nie postrzegają płci binarnie. Wykazali świadomość istnienia płci innej niż kobieta i mężczyzna, z 64 badanych jedynie 25 osób nie określiło innej niż binarna kategoryzacji płci. Pozostałe osoby pokazały świadomość o istnieniu innych możliwości, nawet jeśli nie umiały takiej płci nazwać. Brak umiejętności nazewnictwa i wiedzy na temat szczegółowych pytań o płeć pokazuje jednak, że ten temat nie jest dla badanych łatwy i dogłębnie zrozumiany. Pomimo świadomości respondentów o różnorodności płci, nie jest to jasno sprecyzowane, co pokazuje dużą potrzebę edukacji społeczeństwa. Możliwe, że sam fakt zrozumienia problemu jest

efektem edukacji społecznej pojawiającej się obecnie w przestrzeni publicznej, ponieważ wyniki badań nie odpowiadają obrazowi dychotomicznego postrzegania płci w Polsce przedstawionego w literaturze. Badania te nie przedstawiają jednak rzeczywistego obrazu Polski, jest więc możliwość zaburzonego obrazu faktycznej wiedzy przedstawionych grup.

Badani mieli duży problem z odpowiedzią na pytania o naukowe podziały płci i możliwość określania się więcej niż jedną płcią, liczba odpowiedzi twierdzących i przeczących była bowiem wyrównana. W obu przypadkach większość osób niebinarnych i kobiet odpowiedziała prawidłowo, natomiast mężczyźni wybrali złą odpowiedź. Pytania dotyczyły osób niebinarnych, nie powinno więc dziwić, że odpowiadały na nie poprawnie, ciekawym jest natomiast podział odpowiedzi u kobiet i mężczyzn. Możliwe, że kobiety łatwiej akceptują płynność i brak jasnych podziałów płci, ponieważ częściej mierzą się z konsekwencjami hierarchizacji płci w społeczeństwie, jednocześnie widząc spektrum kobiecości i różnych możliwości wśród jednej kategorii płciowej (Rejter, 2013). W kategoriach wiekowych natomiast w obu pytaniach dobrze poradziły sobie osoby mające 23 i 26-30 lat, źle odpowiedziały osoby w wieku 25 i 48-56 lat. Ciekawym przypadkiem w tej sytuacji okazały się osoby w wieku 25 lat, ponieważ od młodszego pokolenia oczekuje się większego zrozumienia tematu różnorodności płci, co potwierdzają odpowiedzi osób w wieku 23 i 26-30 lat. Co więcej, osoby w tym wieku większością nie odpowiedziały poprawnie na żadne z pięciu stwierdzeń. Była to jednak w badaniach jedna z liczniejszych grup wiekowych, możliwe więc, że wyniki różniłyby się w badaniach o równiejszym podziale wiekowym.

Skrajne wyniki wykazały pytania drugie i piąte. Zdecydowana większość badanych zaznaczyła, że język polski pozwala na mowę w formie, która odpowiada każdej osobie, co można uznać za prawidłowe stwierdzenie, jeśli bierze się pod uwagę nowo powstające formy odpowiadające osobom niebinarnym. Nie jest to jednak prawdą, ponieważ istnieją osoby niebinarne, które używają form, odpowiadających ich płci przypisanej przy urodzeniu, ponieważ nie odpowiada im żadna z możliwych polskich niebinarnych form. Na to pytanie twierdząco odpowiedziały w większości młode osoby, będące w wieku 24-42 lat, jednak widząc ich świadomość na temat płci w innych pytaniach zastanawiam się, jak rozumieją one to stwierdzenie. Zdecydowana większość badanych poprawnie odpowiedziała natomiast na pytanie o możliwość zmiany płci.

Mogło to wynikać z kontekstu, w jakim pytanie zostało zadane, respondenci byli bowiem świadomi o temacie ankiety, a w pytaniach pojawiał się także temat transpłciowości, mimo to, jest to pozytywny obraz akceptacji płynności płci przez badanych.

Pytanie o prawną możliwość zmiany płci w Polsce pokazało brak wiedzy o codzienności osób niebinarnych. Świadomość wykazały jednak osoby mieszkające w dużym mieście, które w większości umiały poprawnie odpowiedzieć na to pytanie. Co ciekawe, grupą, która także zna realia prawne dotyczące zmiany płci są mężczyźni, którzy jednocześnie w większości nie akceptowali innego niż biologicznego podziału płci. Świadomość o trudności prawnej zmiany płci może jednak także wynikać z binarnej wizji podziału biologicznego płci, a co za tym idzie, świadomości o takiej kategoryzacji prawnej lub ze świadomości niebinarnego podziału płci biologicznej.

Propozycje dalszych badań

Wyniki badań były zaskakujące, spodziewałam się, że respondenci nie będą świadomi wagi pytania o płć ani odpowiedniej kategoryzacji płci. Jak już jednak podkreślałam, grupa badawcza nie jest grupą reprezentatywną, odzwierciedlającą opinie Polaków. Warto byłoby więc powtórzyć badania na liczniejszej grupie, aby zobaczyć, czy wyniki i odpowiedzi poszczególnych grup różniłyby się znacząco.

Odpowiedzi respondentów na pytanie o sytuację, w której uważają, że pytanie o płć ma znaczenie pokazało mi także ciekawe zjawisko wartościowania ważności tej informacji w zależności od kontekstu. Jednocześnie pokazały, że badani są świadomi niebinarnej kategoryzacji płci. Myślę, że badania, które sprawdzałyby sytuację, w której respondenci chętniej konstruują inkluzywną płciowo metryczkę mogłyby pokazać potencjalną przyczynę obecnego wyglądu pytań o płć w przestrzeni publicznej.

Po wywiadach z osobami niebinarnymi i analizie dostępnych metryczek zauważyłam wagę kolejności opcji płci w ankietach lub formularzach. Z tego powodu ciekawym i ważnym z punktu widzenia badaczy, którzy dopiero zaczynają wprowadzać niebinarne opcje w badaniach, byłoby sprawdzenie, w jaki sposób osoby cisplciowe użytkowałyby metryczkę, w której opcje płci byłyby ułożone w sposób losowy. Dodatkowo warto

byłoby zbadać, ile opcji ułożonych w losowej kolejności jest dla użytkownika możliwe do szybkiego znalezienia odpowiedniej odpowiedzi, a od którego momentu dobrze jest układać odpowiedzi w sposób, do którego użytkownik jest przyzwyczajony.

Zakończenie

Przedstawiona przeze mnie literatura pokazała obraz Polski, jako społeczeństwa z czasem w coraz większym stopniu binarnie postrzegającego płeć. Niska świadomość o niebinarności płci powodowana przez brak edukacji i przestrzeni publicznej dla osób niebinarnych sprawia, że metryczkowe pytania o płeć zwykle nie są inkluzywne dla osób nie cispłciowych. Analiza wybranych przeze mnie metryczek pokazała, że użytkownik cispłciowy jest w stanie odpowiedzieć na pytanie o płeć zawsze, często z dużą łatwością, natomiast użytkownik niebinarny często nie dostaje możliwości odpowiedzi, a czasami są one ukryte. W ankietach przeprowadzanych przez organizacje LGBT+ najczęściej każda osoba może udzielić odpowiedzi na pytanie o płeć, natomiast dla nieprzystawionej do mnogości możliwości odpowiedzi osoby cispłciowej, może być to trudniejsze niż zwykle. Istnieją inkluzywne i przejrzyste przykłady pytania o płeć, jednak są one w mniejszości, często konstruowane przez osoby interesujące się tematyką gender.

Przeprowadzone przeze mnie badania pokazały potencjalne początki przemian społecznych. Badani, którzy bez pomocy, na przykład w formie przykładowej kategoryzacji, w większości byli w stanie podzielić płeć w sposób niebinarny pokazując odchodzenie od dychotomicznego pojmowania płci. Jest to strategia przekraczania binarności, pozwalająca na wprowadzenie trzeciej kategorii płciowej lub w niektórych przypadkach rozdrobnienie kategorii płciowych. Jest to jednak obraz początków przemian społecznych, ponieważ respondenci nie czuli się pewni podczas odpowiedzi na bardziej szczegółowe pytania. Moje badania nie pokazują rzeczywistego obrazu Polaków, jednak mogą wskazywać na istotne zmiany w świadomości lub akceptacji społecznej niebinarności płci.

Celem mojej pracy było sprawdzenie, czy w dychotomicznym płciowo społeczeństwie istnieje możliwość akceptacji niebinarności płciowej. Jak wykazałam na podstawie przeglądu literatury, Polskę można uznać za społeczeństwo, które płeć pojmuje w sposób binarny. Dokumenty tożsamości nie pozwalają na wybranie trzeciej opcji tożsamości płciowej, badacze i pedagodzy nie są szkoleni w kwestii gender, osoby transpłciowe mają duże trudności z przeprowadzeniem tranzycji w stosunku do państw akceptujących niebinarności, a w szkole wprowadzanie tolerancji według uczniów jest

na przedostatnim miejscu wśród działań nauczycieli. Bazując na tych danych, Polacy powinni być uznani za społeczeństwo dychotomiczne płciowo, jednak moje badania pokazały, że respondenci uznają możliwość istnienia płci innej niż kobieta lub mężczyzna, akceptują więc koncepcję niebinarności płciowej. Zdecydowana większość badanych mieszka obecnie w Polsce, respondenci są więc członkami społeczeństwa polskiego. Na tej podstawie można stwierdzić, że przynajmniej część dychotomicznego społeczeństwa Polski akceptuje niebinarne podejście do płci, a więc istnieje taka możliwość w tym środowisku.

Badania nie przedstawiają jednak całości obrazu społeczności Polski, myślę, że obszerniejsze badania, odzwierciedlające różne grupy społeczne mogłyby pokazać faktyczny stopień przemian społecznych, lub wręcz przeciwnie, obraz tradycyjnego płciowo myślenia Polaków. Jeśli jednak społeczeństwo polskie zaczyna odchodzić od dychotomicznego myślenia o płci, wsparcie osób konstruujących metryczkowe pytania o płeć w postaci badań użyteczności inkluzywnych metryczek byłoby dobrym początkiem przekraczania binarności płciowej.

Bibliografia

1. Bajszcak Katarzyna, Dariusz Dobrowolski, Eliza Filipiak, Krzysztof Kula, Katarzyna Marchlewska, Elżbieta Oszukowska, Waldemar Różański, Jolanta Słowikowska-Hilczer, Maria Szarras-Czapnik, Renata Walczak-Jędrzejowska. 2013. *Kliniczne i psychologiczne konsekwencje odroczenia gonadektomii oraz chirurgicznej korekcji obojnaczych zewnętrznych narządów płciowych do okresu dojrzałości u pacjentki z częściową niewrażliwością na androgeny*. [w:] *Endokrynologia Pediatryczna*, Tom 12/2013, nr 2(43), s. 69-80
Barker Meg John, Walter Pierre Bouman, Timo O. Nieder, Christina Richards, Leighton Seal, Guy T'Sjoen. 2016. *Non-binary or genderqueer genders*. [w:] *International Review of Psychiatry*, Tom 28, nr 1
2. Bielska-Brodziak Agnieszka i Aneta Gawlik. 2016. *Dzieci bez płci. Jak polski prawodawca rozwiązuje problemy osób interseksualnych. Część pierwsza*. [w:] *Prawo i Medycyna*, 2/2016 (63, vol. 18), Instytut Problemów Ochrony Zdrowia
3. Bieńkowska Małgorzata. 2013. *Transobywatelstwo po polsku. Transseksualista/tka jako obywatel*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku
4. Bodnar Adam. 2010. *Wprowadzenie*. [w:] *Prawa osób transseksualnych. Rozwiązania modelowe a sytuacja w Polsce*. Warszawa: Wolters Kluwer, s. 13-19
5. Bojarska Katarzyna i Anna M. Kłonkowska (2014) *Psychospołeczne, prawne i medyczne aspekty transpłciowości*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
6. Braidotti Rosi i Judith Butler. 1994. *Interview: Feminism by Any Other Name, differences: A Journal of Feminist Cultural Studies*, 6.2+3
7. Brannon Linda. 2002. *Psychologia rodzaju*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne
8. Brunner Franziska, Christina Handford, Hertha Richter-Appelt, Katinka Schweizer. 2014. *Gender experience and satisfaction with gender allocation in adults with diverse intersex conditions (divergences of sex development, DSD)*. [w:] *Psychology & Sexuality*, Tom 5, nr 1
9. Brzuszkiewicz Katarzyna A. 2014. *Sposoby przeciwdziałania sytuacjom stresowym w edukacji - raport z badań*. [w:] *Przyszłość edukacji - edukacja przyszłości*. Łódź: Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Biznesu i Nauk o Zdrowiu w Łodzi, s. 295-304
10. Butler Judith. 2008. *Uwikłani w pleć*. Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej

11. Desperak Iza. 2013. *Płeć, heteronormatywność i inne oczywistości*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
12. Dynarski Wiktor, Anna Grodzka, Lalka Podobińska. 2010. *Tożsamość płciowa – zagadnienia medyczne, społeczne i prawne*. [w:] *Prawa osób transseksualnych. Rozwiązania modelowe a sytuacja w Polsce*. Warszawa: Wolters Kluwer, s. 21-38
13. Fausto-Sterling, Anne. 2000. *Sexing the Body: Gender Politics and the Construction of Sexuality*. Nowy Jork: Basic Books
14. Gerrig Richard J. i Philip G. Zimbardo. 2004. *Psychologia i życie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN
15. Ghattas Dan Christian. 2015. *W obronie praw człowieka osób interplciowych – jak możesz pomóc?*. Bruksela: ILGA Europe
16. Grzejszczak Roman. 2016. *Transpłciowość a system oświaty w Polsce. Raport z badania*. [w:] *Transpłciowa młodzież w polskiej szkole. Raport z badań*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, s. 51-70
17. Guggenbühl Allan. 2007. *Kryzys małego macho. Jak rodzice i nauczyciele mogą lepiej zrozumieć chłopców*. Kielce: Salwator
18. Jagger Gill. 2015. *The New Materialism and Sexual Difference. Signs: Journal of Women in Culture and Society*, Tom 47, nr 1, The University of Chicago Press
19. Karwatowska Małgorzata i Jolanta Szpyra-Kozłowska. 2005. *Lingwistyka płci. Ona i on w języku polskim*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej
20. Kwak Karolina. 2014. *Edukacja polonistyczna a równość, czyli gender w szkole podstawowej*. [w:] *Przyszłość edukacji - edukacja przyszłości*. Łódź: Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Biznesu i Nauk o Zdrowiu w Łodzi, s. 61-68
21. Lew-Starowicz Zbigniew, Maria Szarras-Czapnik, Kenneth J. Zucker 2007. *A Psychosexual Follow-Up Study of Patients with Mixed or Partial Gonadal Dysgenesis*. [w:] *Journal of Pediatric & Adolescent Gynecology*, Tom 20, nr 6, s. 333-338
22. Łaziński Marek. 2006. *O panach i paniach. Polskie rzeczowniki tytułowe i ich asymetria rodzajowo-płciowa*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN
23. Majka Rafał. 2012. *Polityka tożsamościowa organizacji gejowsko-lesbijskich w Polsce a polityka "queer"*. [w:] *InterAlia*, Wrocław
24. Martínez-Patiño María José. 2005. *Personal Account. A women tried and tested*. [w:] *Medicine and Sport. Lancet*, Vol 366, s. S38
25. Oleksy Elżbieta. 2008. *Wprowadzenie*. [w:] *Tożsamość i obywatelstwo w społeczeństwie wielokulturowym*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN

26. Pakszys Elżbieta. 1995. *Płeć a rozwój nauki. Problemy epistemologii feministycznej*. [w:] *Humanistyka i płeć (I). Studia kobiece z psychologii, filozofii i historii*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM
27. *Raport RPO Jaka jest świadomość Polaków w zakresie równego traktowania? Rzecznik przedstawia dane z okazji Dnia „Zero dla Dyskryminacji”*. 2017. <https://bip.brpo.gov.pl/>
28. Rejter Artur. 2013. *Władza płci w perspektywie komunikacyjnej* [w:] *Oblicza Komunikacji, Język władzy*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Tom 6, 6/2013
29. Stoller Robert J. 1968. *Sex and Gender: On the Development of the Masculinity and Femininity*. Nowy Jork: Science House
30. Szpyra-Kozłowska Jolanta, Winiarczyk Małgorzata. 2012. *(Nie)Wesoła szkoła Igi i Kuby – problematyka genderowa w podręcznikach do kształcenia zintegrowanego* [w:] Szpyra-Kozłowska Jolanta i Małgorzata Winiarczyk (red.). *Oblicza płci. Język – Kultura – Edukacja*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 307-322
31. Świder Magdalena i Mikołaj Winiewski. 2017. *Sytuacja społeczna osób LGBTa w Polsce. Raport za lata 2015- 2016*. Warszawa: KPH
32. Valentine Vic. 2016. *Non-binary people's experiences in the UK*. Report. Wielka Brytania: Scottish Trans Alliance
33. Zadykowicz Agata. 2012. *Zróżnicowanie genderowe języka w środowisku akademickim a strategia "gender mainstreaming" w świetle najnowszych badań*. [w:] *Prace Językoznawcze*. Olsztyn: Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, zeszyt 14, s. 273-285
34. Ziemińska Renata. 2018. *Niebinarne i wielowarstwowe pojęcie płci*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN
35. Ziemińska Renata. 2020. *Teoria feministyczna a niebinarne pojęcie płci*. [w:] AVANT, Tom XI, nr 3
36. Żakowski Jacek. 2021. *Widzieć nie znaczy wiedzieć*. [w:] *Polityka*, nr 34.2021 (3326), s. 22

Aneks

Scenariusz wywiadu z kolektywem Zaimki.pl

1. Jaka według Was jest najlepsza forma pytania o płeć?
2. Jaka jest najbardziej optymalna forma grzecznościowa do wszystkich płci?
3. Jaka jest najlepsza forma w momencie mówienia o grupie osób gdy nie konstruujemy zdania bezosobowo? (czy męska jest optymalna)
4. Jakie są najczęściej wybierane indywidualne formy zwracania się do osób? Czy warto je zaimplementować do pytań ankietowych?
5. Czy uważacie, że można zaproponować zamkniętą kategoryzację płci? Jeśli tak, to jaką, jeśli nie, dlaczego i co można zrobić w zamian?
6. Lepiej pytać o transpłciowość wprost, czy zadać pytanie o przeszłość lub wychowanie?
7. Czy możecie podać przykłady dobrze stworzonej metryczki ze względu na płeć?
Dlaczego te przykłady są dobre?
8. Czy uważacie, że istnieją sytuacje, w których danie możliwości zaznaczenia jedynie 2 opcji w pytaniu o płeć jest adekwatne?
9. Czy warto jest informować w jakim celu badany jest pytany o swoją płeć, czy jest to informacja niepotrzebna?

Scenariusz wywiadu z osobami transpłciowymi

1. Jaka według Was jest najlepsza forma pytania o płeć?
2. Co myślicie o pytaniach o transpłciowość/transpłciową przeszłość? Czy po dłuższym okresie tranzycji są one ciągle adekwatne, czy sprawiają niepotrzebny dyskomfort?
3. Jaka według Was jest najlepsza forma pytania o transpłciowość? Lepiej pytać o transpłciowość wprost, czy zadać pytanie o wychowanie lub przeszłość?

4. Czy możecie podać przykłady dobrze stworzonej metryczki ze względu na płeć?
Dlaczego te przykłady są dobre?
5. Czy pytanie o transpłciowość może być zadane jeśli badania nie dotyczą transpłciowości?
6. Czy warto jest informować w jakim celu badany jest pytany o swoją płeć, czy jest to informacja niepotrzebna?

Kwestionariusz ankiety

W jakich sytuacjach chcesz podać informację o swojej płci? *

- Platforma społecznościowa
- Badania naukowe
- Formularz kontaktowy
- Aplikacja do pracy
- Ankieta internetowa
- Inne: _____

W jakich sytuacjach uważasz, że informacja o płci jest potrzebna? *

- Platforma społecznościowa
- Badania naukowe
- Formularz kontaktowy
- Aplikacja do pracy
- Ankieta internetowa
- Inne: _____

Podaj opcje wyboru w pytaniu o płeć, które według Ciebie są wystarczające *

Twoja odpowiedź

Zaznacz swoje stanowisko na temat przedstawionych stwierdzeń *

	Zgadzam się	Nie wiem	Nie zgadzam się
Płeć biologiczna to jedyny naukowy podział płci	☐	☐	☐
Język polski pozwala na mowę w formie odpowiadającej każdej osobie	☐	☐	☐
Każdy w Polsce może prawnie zmienić płeć na preferowaną	☐	☐	☐
Każdy określa się jedną płcią w danym momencie	☐	☐	☐
Płeć może się zmieniać	☐	☐	☐

Jak często dotyczą Cię te stwierdzenia? *

	Nigdy	Czasami	Zwykle	Zawsze
Zdania sformułowane są zgodnie z moją płcią	☐	☐	☐	☐
Mam problem z zaznaczeniem swojej płci w formularzu	☐	☐	☐	☐
Moja forma grzecznościowa jest dla innych intuicyjna	☐	☐	☐	☐
Nieznajomi mówią do mnie w poprawnej formie	☐	☐	☐	☐

Czy mieszkasz w Polsce? *

- Tak
- Obecnie mieszkam za granicą
- Mieszkam w Polsce tymczasowo
- Nie

W jakim kraju mieszkasz?

Twoja odpowiedź

Płeć *

Kobieta

Mężczyzna

Osoba niebinarna

Inne: _____

Czy Twoja płeć zgadza się z płcią przypisaną przy urodzeniu? *

Tak

Nie

Nie chcę udzielać odpowiedzi

Poziom wykształcenia *

Podstawowe

Gimnazjalne

Średnie

Zawodowe

W trakcie studiów

Wyższe

Podaj swój wiek *

Twoja odpowiedź

Miejsce zamieszkania *

- Wieś
- Miasto do 50 tys.
- Miasto od 50 tys. do 150 tys.
- Miasto od 150 tys. do 500 tys.
- Miasto powyżej 500 tys.